

Memoria ne marchează viața profund și în variate moduri. Mai ales memoria afectivă

Interviu cu scriitorul Mihail DIACONESCU*

– Dragul meu Mihail Diaconescu, îți solicit acest interviu pentru revista **Vatra Veche**, care, de mult timp, acordă o atenție consecventă operei tale. Știu că în romanul **Marele cântec** ai acordat o atenție specială satelor și orașelor de pe valea Mureșului, pe care le-ai evocat în diverse capitole. De ce ai simțit îndemnul să scrii despre ele?

– Pentru că în peregrinările sale muzicianul Ioan Căianu-Valachus, eroul principal al romanului *Marele cântec*, a trecut prin aceste sate și orașe. În calitate de culegător de folclor muzical, Ioan Căianu-Valachus a iubit cântecele populare românești. În celebrul *Codex Caioni* sau *Codex Căianu*, cum i se mai spune, creația prin care el s-a impus definitiv în istoria muzicii românești și europene din epoca barocă, cercetătorii au găsit un lung șir de melodii românești culese, fie în Ardeal, pe valea Mureșului sau în Ținuturile Someșene, fie în Moldova. Printre aceste melodii se numără: *Cântecul voevodesei Lupu*, *Cantio jucunda de nuptiis Canae Gallileae*, care este un cor la unison, *Dans valah*, *Dans zglobiu*, *Dans valah în doi*, *Dans în șase*, *Alt dans valah*, *Dans din Nireș*, *Dansul lui Coloman*, *Dansul lui Lazăr Apor*, *Dans valah vechi*, *Choreea* și altele. Transcrierea în *Codex* a dansurilor românești în a doua jumătate a secolului al XVII-lea, când a trăit și a compus Ioan Căianu-Valachus, oferă muzicienilor de azi documente inestimabile ale patrimoniului nostru sonor. Alte melodii prezente în *Codex* sunt poloneze, italiene, săsești, engleze, franceze, maghiare, germane. Ioan Căianu-Valachus a fost un muzician de larg orizont cultural european. Este adevărat că el a fost legat în mod special de satul Leghia, la nord de Cluj, unde s-a născut, și de Căianu Mic, de unde se trăgea neamul său de mici mobili de țară, și apoi de localitățile Mănăștur, Călugăreni, Bacău, Iași, Șumuleul Ciucului, unde a înființat o tipografie, și Lăzarea, unde este înmormântat. Dar o bună parte din viața lui Ioan Căianu-Valachus s-a desfășurat prin satele din Ardeal și Moldova, pe unde a peregrinat, în calitate de culegător de folclor, de reparator și constructor de orgi sau de pedagog muzical. Arhivele Statului din Târgu-Mureș păstrează un valoros *Registrum defunctorum*, care atestă că Ioan Căianu-Valachus a încetat din viață în satul Lăzarea. Existența acestui registru la Arhivele Statului din Târgu-Mureș a fost comentată de eminenți specialiști care l-au inventariat și l-au cercetat. Eu l-am evocat pe Ioan Căianu-Valachus ca muzician

peregrin. Acest fapt corespunde adevărului istoric, respectiv documentelor de epocă, dar și intențiilor mele epice. În acest sens, romanul *Marele cântec* dezvoltă un subiect itinerant.

– Aș dori să discutăm puțin despre cognomenul *Valachus al muzicianului*. Ce semnificație are acest cognomen?

– În cazul lui Ioan Căianu, cognomenul *Valachus* arată o clară conștiință națională, respectiv etnică. *Valachus* înseamnă Românul. În sute de lucrări istorice sau în documente de tot felul din epoca Renașterii și a Barocului redactate în țările europene, calitatea de român este indicată prin numele *valachus*. Pentru autorii acestor lucrări și documente, *valahi*, adică *români*, sunt nu numai cei din Țara Românească, ci și cei din Ardeal, Maramureș, Moldova, Crișana și Banat. Și românii de la sud de Dunăre sunt numiți *valahi* sau *vlahi*. În sute de documente redactate în Polonia, vecina de la sud, adică Țara Moldovei, este numită Valahia, la fel ca Valahia sau Țara Românească. Oltenia a fost numită uneori Valahia Mică. Ca și în cazul marelui scriitor, savant istoric și demnitar eclesiastic Nicolaus Olahus și al altor personalități importante ale epocii, calitatea de *român*, respectiv de *valah*, este afirmată în mod clar și, aș zice, cu mândrie. Mândria de a fi român este afirmată de Nicolaus Olahus, de Ioan Căianu-Valachus și de alte personalități, în legătură cu

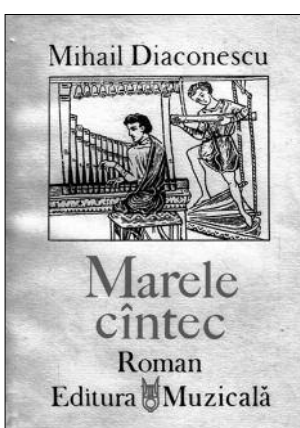
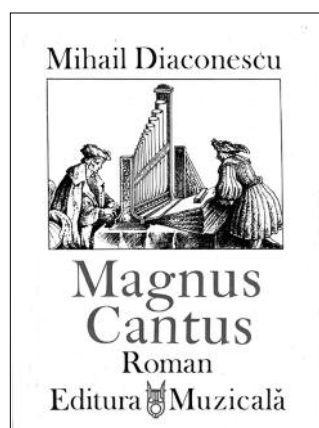
Interviu

convingerea generală conform căreia românii sunt descendenții romanilor. Această descendență este discutată în epocă de numeroase lucrări istorice, geografice, literare, strategico-militare, diplomatice sau de alt tip. Mai mulți papi de la Roma, diverse personalități politice din epoca Renașterii și din epoca Barocului, celebri comandanți de oști, diplomați sau scriitori preamăresc în variate moduri descendența romană și calitățile morale, spirituale și militare ale românilor ... În epoca Renașterii și a Barocului toți umaniștii erau profund convinși că realizările culturii antice grecești și romane sunt un model sublim, demn de imitat. Acesta este sensul Renașterii. Umaniștii erau convinși că toți romanii, subliniez *toți* romanii sunt oameni de strălucită cultură. Ei exagerau, desigur, pentru că în Roma Antică existau destule persoane care nu aveau calitatea de oameni de cultură, iar unii erau analfabeți. Toți artiștii din epoca Renașterii sunt preocupați să-i imite, într-un mod sau altul, pe creatorii antici greci sau romani. În aceste condiții, în epocile Renașterii și Barocului în mediile umaniste circulă două ecuații: *Romanus sive pereruditus vir – Roman adică bărbat foarte învățat și Valachus sive Romanus – Român adică Roman*. Cognomenul Valachus, purtat cu mândrie de muzicianul și compozitorul Ioan Căianu, arată nu numai situația lui etnică, respectiv națională, ci și o clară conștiință umanistă în sens renașcentist. Papii îi preamăresc pe români. Strategii îi preamăresc pe români. Diplomații îi preamăresc pe români. Istoricii și cronicarii străini îi preamăresc pe români. Martin Opitz, poet, prozator și teoretician literar cu scrierea sa *Buch von der deutsche Poetery – Cartea despre poetica germană* îi preamărește pe români ca descendenți ai romanilor într-o amplă creație literară în versuri intitulată *Zlatna*, finalizată în 1622. Faptul că domnitorii din Țara Românească și Moldova au purtat lupte grele, multe dintre ele victorioase, cu invadatorii otomani și că astfel a existat o stavilă fermă în calea pătrunderii lor în Europa a contribuit, și el, la afirmarea convingerilor admirative pe care le aveau față de români numeroase personalități politice, militare, bisericesti, diplomatice, științifice, străine din epoca în

care a trăit Ioan Căianu-Valachus. Lui Matei Corvin, care se autoproclama descendent dintr-o familie romană, motiv pentru care a emis pretenții la coroana Sfântului Imperiu Roman de Națiune Germană, îi plăcea să discute în românește cu solii veniți la el din Moldova sau din Țara Românească. Tatăl său, Iancu de Hunedoara, mare strateg, comandant de oști și strălucită personalitate politică, avea domeniu feudal în mediul compact românesc al Hunedoarei. Cognomenul Valachus, respectiv Românul, pe care muzicianul Ioan Căianu îl purta cu bucurie și cu mândrie, în mod ostentativ aș zice, reflectă ceva semnificativ, ceva profund din atmosfera intelectuală a Europei umaniste, în care el a trăit. Pur și simplu Ioan Căianu, era mândru de starea sa de român.

– *Dragă Mihai, tu ai mărturisit în diverse ocazii că l-ai înfățișat pe Ioan Căianu-Valachus în ipostaza de personalitate intelectuală reprezentativă pentru epoca Barocului. Într-adevăr, în romanul Marele cântec l-ai creionat portretistic ca homo barochus. De ce ai procedat astfel?*

– Pentru că el este, într-un mod mai mult decât evident, o personalitate intelectuală reprezentativă pentru epoca Barocului. Lectorul romanului *Marele cântec* poate constata că diversele lui capitole ilustrează teme literare specifice pentru epoca Barocului precum *viața ca labirint, norocul trecător (fortuna labilis), deșertăciunea deșertăciunilor (vanitas vanitatum), suntem umbră și cenușă, creșterea și descreșterea (incrementa atque decrementa), tema iluziei, a lumii ca teatru (totus mundus exercet histrionem) a strălucirii fragile, a durerii insuportabile, tema artei mântuitoare (ars salutaris) și altele asemănătoare*. Aceste teme și altele asemănătoare sunt des întâlnite în creațiile literare ale epocii. Poemul filosofic *Viața lumii*, o creație reprezentativă pentru arta literară practică de istoricul umanist Miron Costin, este o reuniune de teme de mare circulație în epoca Barocului. La masa de lucru, atunci când am scris *Marele cântec*, eu am ținut cont de toate aceste teme.

De altfel, eu nu mă sfiesc să declar că romanul meu are un caracter tezig, respectiv demonstrativ, ilustrativ. Este un tezigism asumat. Romanul actual ca formă (instituție, specie) a genului epic în proză, se remarcă prin polivalența sa. El poate adăposti diverse concepții filosofice, variate experiențe psihologice, convingeri strict subiective, o doctrină despre artă, demonstrații teoretice redactate eseistic, intenții clar exprimate. Domnul Cornel Moraru, critic și istoric literar pentru care eu am un deosebit respect, a scris, pe bună dreptate, că *Marele cântec* este „un roman cu tezig culturală”. Este perfect adevărat.

– Romanul **Marele cântec** a fost publicat până acum în trei ediții în limba română și într-o versiune în limba franceză. Ediția a treia, realizată într-o frumoasă ținută tipografică, a apărut în 2007 la recomandarea Comisiei Naționale Române UNESCO, cu ocazia proclamării orașelor Sibiu și Luxemburg capitale ale Culturii Europene. Știu că această ediție a fost lansată la Sibiu într-un cadru de mare solemnitate, în prezența unor importante personalități politice, bisericesti, militare, universitare, muzicale, literare românești și europene. Te rog să-mi spui de ce romanul Ioan Căianu-Valachus este o personalitate reprezentativă pentru evoluția culturii europene în epoca sa!

– Tocmai pentru că în celebrul *Codice Căianu* găsim preocupări, accente, realizări specifice ale artei muzicale de tip baroc. De altfel, ediția a treia a romanului meu, publicată în mod special pentru manifestările culturale de la Sibiu și Luxemburg, a beneficiat de un studiu-prefață, de mare profunzime și de un rafinament exegetic superlativ, intitulat *Romanul Pan-Europei* și semnat de domnul Ilie Bădescu, sociolog de imens prestigiu dar și filosof al culturii, șeful meu de catedră la Facultatea de Sociologie, Psihologie și Pedagogie a Universității din București, pe timpul când eu am predat acolo un curs de sociologia culturii. Acest curs al meu este inedit. Este cunoscut faptul că Barocul, ca stil în artă, s-a manifestat la fel de puternic în ariile catolice, protestante și ortodoxe ale Europei. În istoriografia noastră, veacul al XVII-lea este numit adeseori „secolul de aur al literaturii române vechi”. Veacul acesta stă sub semnul Barocului. Despre Barocul literar românesc a scris de altfel o foarte importantă lucrare științifică de sinteză regretatul profesor și bun prieten al meu Dan Horia Mazilu. Este lucrarea intitulată *Barocul în literatura română din secolul al XVII-lea*. De altfel, Dan Horia Mazilu a comentat cu competență și cu o totală adeziune sufletească romanul *Marele cântec*, fapt pentru care îi sunt profund recunoscător ... În epoca Barocului au trăit și creat mari personalități ale muzicii europene precum Claudio Monteverdi, Georg Fridrich Händel, Jean Baptiste Lully, Henry Purcell, Antonio Lucio Vivaldi,

Heinrich Schütz, Domenico Scarlatti, Arcangelo Corelli, Johann Sebastian Bach, cel mai important dintre ei, și mulți alții. Ca și aceștia, Ioan Căianu-Valachus este un reprezentant strălucit al Barocului în muzică. În *Codex Caioni* muzicologii au remarcat o importanță aparte acordată armoniei, o ritmică și o metrică variată, felurite gradații și efecte tonale, numeroase elemente de culoare și contrast. Stilul omofon alternează cu unele pagini instrumentale, ba chiar și cu unele piese muzicale destinate baletului. Un *Balet englez* prezent în *Codex* este semnificativ în acest sens. În epoca Barocului în toată Europa basul acompaniator este notat cu cifre. În *Codicele Căianu*, sunetele sunt notate prin litere, iar ritmul prin linii. La fel ca în toată Europa, Ioan Căianu-Valachus nu a folosit indicația de tempo, lăsând ca fantezia interpretilor să se manifeste în voie ... Mai importante decât toate acestea sunt însă notele tragice, sfâșietoare, patetice, exaltate, precum în *Cântecul voevodesei Lupu*, piesă de excepțională relevanță sonoră notată de Ioan Căianu-Valachus în *Codicele* său. Este o piesă cu o foarte clară tonalitate barocă, în sensul că ea evocă o situație tragică. Cântecul face referire la doamna lui Vasile Lupu, domnitorul Moldovei, despre care sursele istorice afirmă că era o femeie distinsă, nespuse de frumoasă. Prinsă la Suceava de oștile domnitorului Gheorghe Ștefan, rivalul lui Vasile Lupu, și apoi de oștile lui Timuș Hmelnițchi, care au tratat-o nu ca pe o mare doamnă, ci ca pe o prizonieră oarecare, nefericita soție a lui Vasile Lupu a fost evocată în cântecele epocii, în tonuri grave și patetice, pe care le găsim și în *Codex Caioni*. Ceea ce este specific în *Cântecul voevodesei Lupu*, așa cum apare el în *Codex*, respectiv motivul, frazarea, măsurile, tonalitatea gravă, are o clară factură barocă. De altfel, așa cum ne informează Vasile Mocanu în admirabila monografie pe care a dedicat-o lui Căianu-Valachus, muzicianul ardelean a fost invitat să cânte la curtea domnească a lui Vasile Lupu. Sigur este faptul că melodiile notate în *Codex* au fost culese și din Ardeal, și din Moldova.

– Vorbești ca un romancier dublat de un muzicolog. Care sunt muzicologii de care ai ținut cont atunci când ai scris **Marele cântec**?

– Despre personalitatea lui Ioan Căianu-Valachus s-a scris mult și temeinic. Printre marii muzicologi care au studiat viața și opera sa se numără Marțian Negrea, Sigismund Toduță, care este, totodată, și un strălucit comentator al operei lui Johann Sebastian Bach, George Simonis, Octavian Lazăr Cosma, cel mai reputat istoric al muzicii românești, Doru Popovici, unul dintre cei mai importanți compozitori din istoria culturii noastre, Viorel Cosma, cel mai important lexicograf al muzicii noastre, Emil Haraszti, un muzicolog maghiar

care explică specificul operei lui Ioan Căianu-Valachus prin calitatea sa de român, Vasile Mocanu, cel mai documentat și mai informat biograf al muzicianului, Romeo Ghircoiașiu, pe care am avut onoarea să-l cunosc atunci când i-am oferit la Cluj un exemplar din romanul *Marele cântec* cu o respectuoasă dedicație, Zoltan Kodály, marele compozitor maghiar, care a scris despre caracterul românesc al piesei *Choreea*, cu un loc aparte în *Codex*, datorită cadenței sale frigide, păstrate, de altfel, de mii de ani și atestate în mii de piese din folclorul muzical românesc. În cei trei ani cât am fost *Gastdozend*, conferențiar oaspete, la Universitatea Humboldt, la Berlin, am ascultat multă muzică barocă oferită de ansambluri și de interpreți străluciți. Despre Ioan Căianu-Valachus și despre opera lui am discutat adeseori și cu marele muzicolog Titus Moiescu, director al Editurii Muzicale, muscelean, și el, ca și mine. Titus Moiescu a fost un mare savant, specialist în muzica noastră psaltică din epoca feudală. Titus Moiescu mi-a publicat ediția a doua a romanului *Marele cântec* apărută în 1987 la Editura Muzicală, pe care el a condus-o în calitate de savant muzicolog de mare prestigiu. Țin să subliniez în mod deosebit faptul că frumusețile și comorile muzicale prezente în *Codex Caioni* i-au inspirat pe diverși compozitori. Astfel Doru Popovici a compus în 1968 *Codex Caioni pentru orchestră de coarde și timpan, opus 33, nr. 2*, o capodoperă cântată peste tot în lume. Ulpui Vlad a utilizat, și el, *Codex Caioni* în creația sa. Dan Voiculescu, care este, în egală măsură, un eminent muzicolog, specialist în polifonia secolului al XX-lea dar și un compozitor profund original, a realizat o *Suită din Codex Caioni pentru orchestră de coarde* finalizată în 1996. O importantă contribuție la popularizarea unor creații românești inspirate de *Codex Caioni* a avut și are reputatul dirijor Ludovic Bacsi, personalitate ilustră a vieții muzicale românești contemporane.

– *Dragă Mihai, cărțile tale apar în numeroase ediții. Despre ele s-a scris mult și se scrie în continuare. Despre opera epică, teoretică și istoriografică a lui Mihail Diaconescu au apărut, până acum, șapte volume masive monografice. Este o situație unică în cultura română de azi și, am putea spune, în cultura europeană. De anii tăi de început, când noi doi făceam planuri literare la Brașov îți mai amintești?*

– Doamne, Dumnezeu! Ce întrebare e asta? Cum să nu-mi amintesc? Memoria ne marchează viața profund și în variate moduri. Mai ales memoria afectivă ... Tu, Daniele, dragă prietene, erai atunci, în anii noștrii tineri, în fruntea celor care la Brașov se luptau cu autoritățile ca să apară o revistă literară. Tu m-ai chemat de la Rupea, ca să fiu alături de tine ... Nu pot să uit apartamentul tău de lângă teatrul din Brașov, unde scumpa Ileana, doamna vieții tale, ne aducea pe

tavă gustări și cafele, pentru ca eu, tu și alți câțiva prieteni brașoveni să putem citi cu mintea limpede versuri, proză, piese de teatru, librete de operă, articole, studii, recenzii, cronici literare pentru viitoarea revistă. Mie mi-ai pus în brațe atunci, niște texte dactilografiate care conțineau nuvele, povestiri și chiar un roman. La un moment dat am avut parte și de o epopee ... Ofertele erau uriașe. Era atunci o inițiativă, o mișcare, o agitație binefăcătoare din care a ieșit revista *Astra*. Tu ai fost principalul ei ctitor. Este un fapt de o excepțională importanță în istoria presei literare și a culturii române. Alături de tine au fost, atunci, personalități precum Dan Orghidan (Ion Lupu), Constantin Cuza, Lelia Coliban, a cărei cultură și sensibilitate nu pot fi uitate, Eva Lendvay, o foarte bună traducătoare din română în maghiară și din maghiară în română, poetul Hans Schuler, Ion Topolog, profesor de strălucită vocație, Mihai Nadin, afirmat ulterior ca estetician, unul dintre comentatorii prozei mele de început. Perioada aceea de așteptări, de eșecuri, uneori drastice, de încercări și de speranțe mi-au marcat viața. Citeam cu mare sârguință textele pe care mi le dădeai și îmi era teamă să-ți spun că nu-mi plac. Mai ales romanele și epopeile, aduse pentru o revistă care nu exista decât ca proiect, mi se păreau o corvoadă greu de îndurat. Când *Astra* a apărut a fost o mare victorie a culturii române. Revista a avut întotdeauna față de mine o atitudine mai mult decât binevoitoare. La *Astra*, condusă de tine, a apărut splendidul eseu pe care muzicologul Viorel Cosma l-a dedicat romanului *Marele cântec*. La *Argeș*, revista fondată de mine la Pitești în 1966, au publicat, uneori, autori din gruparea de la *Astra*. Brașovul a fost și rămâne o mare citadelă a culturii române. Așa cum mari citadele ale culturii române sunt și alte orașe precum Sibiu, Iași, Cluj-Napoca, Târgu-Mureș, Craiova, Oradea, Constanța, Suceava, Bacău, Galați și altele. În zilele noastre cultura de performanță se realizează nu numai în marile metropole, ci peste tot unde este inițiativă și efort creator. În termenii oferți de sociologie putem constata faptul că în zilele noastre se desfășoară în țara noastră, în Europa și în întreaga lume un amplu proces de demetropolizare a culturii și de afirmare puternică a localismului creator. Ceea ce este local poate deveni, și de multe ori devine, exponențial pentru destinul culturii, dar și pentru epoca tensionată, plină de contradicții și de violențe de tot felul pe care o străbatem.

– *Dragă Mihai, îți mulțumesc pentru răspunsurile tale.*

– Și eu îți mulțumesc ție, dragă Daniele, pentru amicitia care ne leagă încă de la începuturile aspirațiilor noastre literare. Este o amicitie care mă ajută să fiu puternic în spirit. E minunat faptul că doamna vieții mele, Corina, este prietenă cu Ileana, soția ta, pe care

o admir atât de mult. Îi mulțumesc, de asemenea, domnului Nicolae Băciuț, poet de strălucită vocație lirică și admirabil arhitect de revistă, pentru interesul constant pe care îl acordă scrierilor mele. Dacă aș putea să mai fiu încă o dată tânăr și zdravăn, și cu putere de lucru mi-ar plăcea să conduc o revistă ca *Vatra Veche*, indubitabil una dintre cele mai importante publicații din istoria presei culturale și literare românești. Faptul că pot comunica în idei, în convingeri și, mai ales, sufletește cu personalități

creatoare ca Daniel Drăgan și Nicolae Băciuț mă ajută atunci când stau aplecat peste paginile mele, la masa de lucru.

* Textul acestui interviu este preluat din revista *VATRA VECHE*, Lunar de cultură, Târgu Mureș, An.VI, Nr. 12 (72), decembrie 2014, pag. 4-6; interviul îi aparține lui **Daniel Drăgan**

În numele libertății de conștiință. Istorie și contemporaneitate

Dr. Marius ANDREESCU

Conștiința și libertatea reflectate în istoria gândirii filosofice și teologice. Omul este singura ființă care prin facultățile rațiunii poate să mediteze asupra existenței, dar și asupra gândurilor proprii; altfel spus posedă capacitatea de a *reflecta* și de a *interoga*, pe sine, și lumea exterioară, căutând răspunsuri și, dacă se poate, certitudini la întrebările sale. Reflecțiile asupra gândului dau sensuri existențiale prin care omul se conștientizează și uneori se definește pe sine, își recunoaște și își afirmă locul său în lume și în univers. Încercăm să spunem că reflecția asupra gândului, întoarcerea gândului asupra sa însăși, sau cum spun filozofii raționaliști „gândirea care se gândește pe sine”, este mai mult decât meditația filozofică sau o simplă construcție logică, deoarece reflecția nu are un caracter pur formal, ci unul existențial. Gândul care se gândește pe sine vizează nu numai rațiunea, ci și existența sau ființa ca atare. Aceasta este *conștiința*, ca particularitate ontologică a ființei ce se întemeiază pe capacitatea reflexivă a rațiunii. Prin conștiință pot afirma propria mea existență ca ființă rațională, prin acel „eu sunt”, nu atât prin incertitudini existențiale, așa cum spunea Descartes, nici prin certitudinile formale ale rațiunii, ci prin simțirea înțelegătoare, rațională, care îmi relevă *sinele* și sensurile conferite de reflecția asupra sinelui, asupra lumii și asupra universului. Conștiința este proprie ființei umane, diferențind-o pe aceasta de orice altă formă existențială prin care omul este înțeles în individualitatea sa, dar și prin apartenența la întreaga umanitate. Conștiința este rezultatul relației omului, prin facultățile raționale și ale simțirii înțelegătoare cu sine însuși, cu natura, cu societatea, dar și cu Ființa Supremă. Sensurile existențiale nu se regăsesc în simple cunoștințe, ci în faptele de conștiință ce reprezintă conținutul acesteia. Conștiința nu este un gol existențial, ci este întotdeauna conștiință „a ceva” sau „întru ceva”. Determinațiile de conținut generează

două forme sau dimensiuni: *conștiința eu-lui* și *conștiința de sine*.

În general, gândirea filozofică și psihologică a subliniat că *sinele* este mai vast decât *eu-lui*, îl integrează pe acesta și este mai mult decât *eu-lui*: „Iar sinele care a rupt cercul eu-lui este întotdeauna susceptibil de lărgire ca fiind orizontul mișcător în care te adeverești în adânc”¹. Pentru Carl Gustav Jung, „sinele” se referă la o entitate care nu o înlocuiește pe cea desemnată până acum prin conceptul de „eu”, ci mai degrabă o include pe aceasta în sfera sa ca un supraconcept. În viziunea marelui psiholog, prin „eu” se înțelege acel factor complex la care se raportează toate conținuturile conștientului. El constituie centrul câmpului conștientului, iar în măsura în care acesta include personalitatea empirică în sfera sa, eu-lui este subiectul tuturor actelor personale ale conștientului. „Raportarea unui conținut psihic la eu reprezintă criteriul conștiinței acestuia, deoarece nici un conținut nu este conștient dacă nu este reprezentat unui *subiect*”². Reținem, ca un aspect comun gândirii filozofice și psihologice, înțelegerea conștiinței prin ideea de subiect și, spunem noi, și prin ideea de persoană conferită omului.

Pentru Jung, deși eu-lui se bazează pe întregul „câmp al conștientului”, el nu este acest câmp, ci doar punctul de referință delimitat de factorul somatic, psihologic. Prin „eu” se obține doar o imagine a personalității constituite, dar personalitatea totală este mult mai complexă. „Sinele” este pentru „eu” un dat obiectiv pe care libertatea de voință a „eului” în câmpul conștientului nu îl poate schimba. Și scrie Jung: „De aceea am propus să numim *sine*, *personalitatea totală* care, deși nu este în întregime sesizabilă, este totuși prezentă. Eu-lui este, prin definiție, subordonat sinelui și se raportează la aceasta ca parte la întreg”³.

La Constantin Noica, înțelegerea raportului dintre *sine* și *eu* se realizează pe trei paliere: 1) înțelegerea sinelui în pasivitatea eului, „ca o conștiință mai adâncă a acestuia”- sinele este față de eu un arhetip; 2) sinele poate fi expresia activă a eului: ca ideal, conștiință etică, libertate- sinele este un modelator al eu-lui; 3) sinele ca expresie a *lucidității eu-lui*, fiind determinat de „libertatea care și-a aflat necesitatea”. Sub termenul de luciditate se ascunde cel de conștiință, respectiv câmpul conștientului, cum e numit de Jung⁴. Pentru

Constantin Noica

Constantin Noica, „eu-I” se află într-un proces dialectic de ridicare la sine. În această devenire, omul și creația lui sunt expresia libertății sinelui superior care reprezintă ființa. De aceea, devenirea este înțeleasă de Noica ca fiind orientată spre ființă, prin trecerea progresivă de la eu la sinele mai adânc.

În raport cu aceste succinte reflecții filozofice, se poate reține că filozofia și psihologia evidențiază complexitatea conștiinței ca dimensiune ontologică fundamentală a ființei umane.

Această complexitate și adâncime de conținut nu exclude ci, dimpotrivă, presupune unitatea conștiinței bazată la rândul ei pe unitatea ființei. Conștiința, pe care numai omul ca ființă rațională o posedă, este unitară, dar se manifestă în două forme: *conștiința eu-lui* al cărui conținut este fenomenalitatea existențială a omului, ca ființă finită, în natură și în societate, supus determinismului material și temporar și prin aceasta precarității existențiale, și *conștiința de sine* proprie omului care s-a cunoscut pe sine și adevăratul sens al existenței aflat dincolo de finitudine și determinismul natural, transfigurându-și, prin această cunoaștere și conștiință, ființa și devenind ceea ce este prin fire, persoană și personalitate spirituală și ca atare liber.

Omul poate rămâne însă un simplu individ încorsetat de legile naturii și ale societății, dacă prin voință, credință și cultură nu transcende limitele eu-lui și nu-și descoperă sensul său adevărat în Ființa Supremă și în viața veșnică, ajungând astfel la

conștiința sinelui inepuizabil în profunzimile sale. Trecerea de la conștiința eu-lui la conștiința de sine este, în esență, devenirea omului de la individ la persoană spirituală, liberă, aflată în relație infinită și indefinită de iubire cu Dumnezeu, cu oamenii și cu toată firea. Și concepțiile filozofice remarcă o astfel de diferențiere între omul, ca ființă finită, iar pe de altă parte, personalitatea umană definită prin libertatea sa. Unde nu este libertate, adică acolo unde este numai conștiința finită a eu-lui nu și a persoanei, este număr, cum bine spunea Constantin Noica.

Problematica unității conștiinței și a ființei este evident obiect pentru meditația teologică. Iată ce spunea, în acest sens, cuviosul Isaia Pustnicul: „Să stăruim, iubiților, în frica lui Dumnezeu, păzind și păstrând făptuirea virtuților, nepricinuind sminteli conștiinței noastre, ci luând aminte la noi înșine în frica lui Dumnezeu. Să facem aceasta până se va elibera și ea împreună cu noi, ca să se producă între noi și ea o unire, încât să ajungă paznica noastră, arătându-ne orice lucru în care e primejdie să cădem. Dar, de nu ascultăm de ea, se va despărți de noi, lăsându-ne să cădem în mâinile vrăjmașilor noștri și nu ne va mai ajuta”⁵.

Comentând acest text, părintele profesor Dumitru Stăniloae remarcă dualitatea dintre conștiință și ființa noastră. Conștiința e cea prin care ne putem păzi ființa de atracțiile precarităților existențiale, iar scopul existenței este să realizăm unitatea dintre conștiință și ființa noastră. Spunea în acest sens părintele profesor Dumitru Stăniloae: „Sunt trei și în om, deosebit de al Treilea suprem. Conștiința ca al treilea în om (deosebită de eu și de ființa proprie) e puternică în om, mai ales când are în ea pe al Treilea suprem, sau pe Dumnezeu”⁶.

Omul care a ajuns la conștiința sinelui este persoană și prin aceasta liber întru comuniunea cu Dumnezeu și cu semenii. Părintele profesor Dumitru Stăniloae spunea că omul, ca persoană, este „duh și libertate” și, în același timp, taină și lumină; este o „taină a luminii”. Conștiința de sine a omului este un adânc de iubire și smerenie pentru că ea este legătura infinită și indefinită a persoanei umane cu Persoana Supremă. Această comuniune este totuși ordinea superioară determinismului natural, pentru că nu este constrângătoare și nici finită, ci infinită în iubire; este ordinea pe care a relevat-o Mântuitorul în poruncile sale și în mod deosebit prin *porunca iubirii*, *porunca desăvârșirii* și *porunca sfințeniei*. Se poate spune că reflecția filozofică autentică despre conștiință este susținută de adevărurile de credință din revelația naturală și supranaturală, adevăruri atât de frumos exprimate în multe scrieri patristice. Părintele Arsenie Boca spunea despre conștiință: „E un grai tăcut, o chemare lină, pe care o auzi sau o înțelegi că vine dinlăuntru, dar totuși de dincolo de tine, de la Dumnezeu. Însuși cuvântul con-știință înseamnă a ști

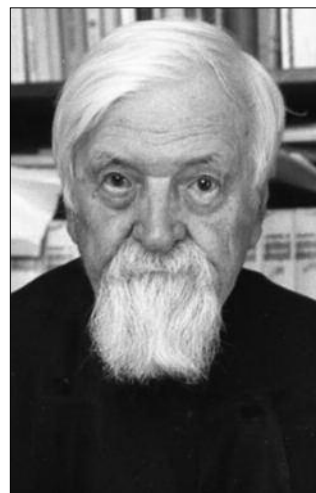
împreună la fel. Iar ce știu împreună, la fel, sunt Dumnezeu și omul. Prin urmare, cugetul sau conștiința e ochiul în care vede Dumnezeu pe om și același ochi prin care vede omul pe Dumnezeu. Cum îl văd așa mă vede – așa simt că mă vede – vedere deodată dinspre două părți⁷. Și tot părintele Arsenie Boca afirma: „Când ai conștiința curată, să nu te temi niciodată de nimic”⁸. Una dintre cele mai frumoase reflecții despre conștiință o întâlnim la Ava Dorotei: „Când a făcut Dumnezeu pe om, a sădit în el ceva dumnezeiesc, ca un gând mai fierbinte și luminos, având calitatea unei scânteii care luminează mintea și arată acesteia deosebirea binelui de rău. Aceasta se numește conștiință și ea este legea firii lui”⁹. În același sens, Marcu Ascetul se referă la conștiință ca proprie firii omului: „Conștiința e o carte naturală. Cel ce o citește cu fapta face experiența ajutorului dumnezeiesc. Conștiința bună se află prin rugăciune, iar rugăciunea curată prin conștiință. Căci una are trebuință de alta prin fire”¹⁰.

Dacă examinăm relația dintre conștiință și cunoaștere, putem spune că nu există o identitate între cele două facultăți ale firii umane, dar se presupun reciproc. Suma cunoștințelor științifice sau de orice fel nu formează conștiința. Prin conștiința de sine cunoștințele primesc sensul lor firesc. Pe de altă parte, conștiința este altceva decât discursivitatea rațiunii sau sensibilitatea intelectului. Ea este reflecție asupra gândului, asupra conceptelor, categoriilor pe care le construiesc sensibilitatea intelectuală sau rațiunea cunoscătoare și este, în esență, comuniunea existențială profundă între persoane. În conștiința de sine, așa cum o definesc părinții filocalici, dispăre dihotomia proprie cunoașterii raționale dintre subiect și obiect. Prin conștiință, înțelege în relația de comuniune interpersonală, cunoștințele dobândesc unitate și sensul lor, deoarece conștiința eu-lui, dar în mod deosebit a sinelui, nu poate aparține decât persoanei. O astfel de idee este magistral construită de părintele profesor Dumitru Stăniloae: „Același lucru ni-l atestă și cuvântul con-știință. Eu nu mă cunosc pe mine fără o relație cu ceilalți. În ultimă instanță, eu cunosc sau sunt conștient de mine în relație cu Dumnezeu. Lumina cunoașterii mele privitoare la lucru sau la mine însumi se proiectează peste chipul uman, comunitar, din comuniunea personală supremă. Nu suntem conștienți de noi înșine decât în relație cu altul și, în ultimă instanță, în fața lui Dumnezeu. Eu-l singur n-ar mai avea conștiință; prin conștiință el este un „loc” spiritual al său în relație cu alții. În conștiința de sine el sporește odată cu sporirea în cunoașterea de sine, iar aceasta sporește odată cu sporirea în cunoașterea lui Dumnezeu și a semenilor, dar și a lucrurilor”¹¹.

Spre deosebire de conștiința eu-lui mărginită în finitudinea existențială, conștiința de sine are proprie

libertatea în ordinea pe care o conferă poruncile divine. Omul care a devenit persoană este conștient că depinde de Dumnezeu și prin aceasta este stăpân pe sine însuși, fiind stăpânit de Dumnezeu, iar din rob al păcatului devine „rob al libertății”, prin nepărtinire, lucrarea virtuților, dar și prin harul sfânt. Este rob al libertății pentru că trăiește în comuniunea iubitoare infinită cu Dumnezeu și cu semenii și prin aceasta se înscrie într-o ordine sau în ceea ce filozofii numesc „legea libertății”. Conștiința este o dimensiunea

Dumitru Stăniloae

naturală prin care omul devine ceea ce este și se diferențiază în mod categoric de orice altă formă existențială. Astfel, realitatea naturală în manifestările sale existențiale se transformă conform legilor cauzalității, cum spune Kant. Spre deosebire, omul prin conștiința sa și în forma supremă conștiința de sine nu se transformă, ci devine, conform *legilor libertății*, după spusele aceluiași mare filozof. Părintele Teofil Păraian spunea că omul devine ceea ce este el, sensul existenței sale fiind orientat spre realizarea și descoperirea conștiinței de sine.

În consecință, libertatea este proprie conștiinței de sine. Nu poate fi concepută conștiința de sine în marginile determinismului natural sau supusă unor constrângeri, condiționări sau orice fel de limitări impuse de legea juridică și, în general, de legea socială.

Acest fapt este foarte bine subliniat în scrierile patristice, care relevă că libertatea omului devenit persoană spirituală este inerentă conștiinței de sine. Pentru profunzimea gândului redăm una dintre cele mai frumoase meditații filocalice asupra libertății omului ca persoană conștientă de sine în comuniunea sa de iubire cu Dumnezeu și cu semenii: „Dumnezeu a făcut pe om liber, ca să poată înclina spre bine. Dar înclinând spre bine, prin voie liberă, nu e în stare să-l împlinească fără ajutorul lui Dumnezeu. Că s-a scris: nu e de la cel ce voiește, nici de la cel ce aleargă, ci de la Dumnezeu care miluiește (Rom. 9, 16). Dacă deci își apleacă omul inima spre bine și cheamă pe

Dumnezeu în ajutor, luând aminte la dorința lui cea bună, dăruiește putere lucrării lui. Și așa se întâlnesc amândouă; libertatea omului și puterea lui Dumnezeu. Căci binele vine de la Dumnezeu dar se împlinește de către sfinții lui. Și așa se slăvește Dumnezeu în toți și el îi slăvește pe ei”¹².

Starea juridică a omului îngustează și chiar constrânge la limite fenomenale inepuizabilitatea conștiinței de sine, dar și a libertății proprii, firii omului ca persoană spirituală, deoarece legea, oricât de generoasă ar fi, rămâne în limitele finitudinii umane, chiar și atunci când încearcă să conceptualizeze, să recunoască și să garanteze acest dar divin neprețuit al omului care este libertatea de conștiință despre care părintele Arsenie Boca spunea că „este cel mai adânc bun spiritual pe care îl are omul la îndemână în viața sa”. Prin urmare, libertatea de conștiință fiind un bun spiritual, mai mult decât bunurile materiale, trebuie cultivată, dezvoltată și mai ales apărată față de orice fel de constrângeri și ingerințe, unele venind chiar din aplicarea deformată, în raport cu sensurile existențiale profunde, a principiilor și normelor dreptului.

Ar mai fi de adăugat că libertatea conștiinței face parte din așa numitele drepturi naturale ale omului preexistente, în opinia unor autori, consacrarilor în normele constituționale sau de altă natură. Prin urmare, nu legea este aceea care determină și dă conținut libertăților individuale și drepturilor fundamentale, ci invers, legitimitatea oricărei legi decurge direct din modul în care libertățile și drepturile fundamentale preexistente sunt reflectate în norma juridică. Apreciem că acesta este un imperativ social pentru a contura în acest fel posibilitatea libertății omului în mediu social. În ipoteza în care libertatea este determinată de lege, înțelegem ca act normativ și nu ca lege morală, realitatea dominantă este constrângerea și neautenticul existențial, deoarece orice lege juridică, prin esența sa, este o formă de limitare și de restrângere sau condiționare a libertății omului și, cu atât mai mult, a libertății de conștiință.

Uneori, dreptul reflectă dimensiunea naturală a conștiinței și a libertății și mai ales anterioritatea acestora față de consacrarea normativă. În instrumentele juridice universale clasice privind drepturile și libertățile fundamentale ale omului, în mod obișnuit, există formula potrivit căreia „statele *recunosc* drepturi și libertăți fundamentale”; prin urmare nu le construiesc normativ și nu le impun ca un dat juridic. Este o recunoaștere în planul dreptului a profunzimilor și realităților existențiale specifice conștiinței și libertății pe care le relevă filozofia și teologia.

Există o contradicție unilaterală, cum ar spune Constantin Noica, între lege și libertatea conștiinței. Astfel, legea nu poate contrazice libertatea conștiinței, dar libertatea poate contrazice legea. Mai grav este atunci când în numele legii, dar și în numele libertății de conștiință, justiția nu respectă dimensiunea

existențială a omului ca persoană spirituală, impunând limite, condiții, restricții, acolo unde acestea nu pot fi stabilite de legea juridică și nici de justiție, deoarece sunt contrare firii și naturii omului ca ființă spirituală, liberă în esența sa. Cu toate acestea, există momente importante și semnificative pe care istoria constituțională le evidențiază în încercarea dreptului de a recunoaște acest bun spiritual al omului și al omenirii, care este libertatea de conștiință.

Libertatea de conștiință în tradițiile democratice ale dreptului. O analiză istorică a evoluției libertății de conștiință poate fi realizată pe mai multe planuri: filozofic, politologic, sociologic, juridic etc. Ne rezumăm a marca dimensiunea istorică a libertății de conștiință, așa cum se reflectă în principii și norme juridice în epoca contemporană. Semnificativă este Declarația Drepturilor Omului și Cetățeanului adoptată în 1789, în Franța, care stabilește principii valabile și pentru epoca modernă. Astfel, în art. 4 se dă o definiție a libertății ce în prezent rar poate fi întâlnită în constituțiile moderne: „Libertatea constă în a putea face tot ceea ce nu este în detrimentul altuia; astfel, exercitarea drepturilor naturale ale fiecărui om nu are alte limite decât pe acelea care asigură celorlalți membri ai societății posibilitatea exercitării acelorași drepturi. Aceste limite nu pot fi determinate decât prin lege”. Semnificative sunt și dispozițiile cuprinse în art. 5 prin care se consacră caracterul de excepție a restrângerii libertății, indiferent de formele acesteia, considerată a fi un drept natural: „Legea nu are dreptul să interzică decât acțiunile dăunătoare societății. Tot ceea ce nu este interzis prin lege nu poate fi oprit și nimeni nu poate fi constrâns să facă ceea ce ea nu-i ordonă”. Reglementările mai sus-menționate instituie un principiu fundamental aplicabil și libertății de conștiință, respectiv „*coexistența libertăților*” prin care se definește orice societate democratică, fiind totodată și o condiție a statului de drept. Constituționaliștii francezi din epoca respectivă au fost preocupați să dea o formă juridică, cu valoare constituțională, libertății de conștiință și libertății de exprimare, ambele drepturi condiționându-se reciproc. Dispozițiile art. 11 din același document arată că: „Liberă exprimare a gândirii și a opiniilor este unul dintre cele mai prețioase drepturi ale omului; orice cetățean poate deci să vorbească, să scrie, să tipărească în mod liber, cu condiția să răspundă de folosirea abuzivă a acestei libertăți în cazurile determinate de lege”. Este o afirmare clară a dreptului inviolabil absolut al libertății de gândire și al libertății de exprimare, singurele limite fiind cele stabilite de lege.

Spre deosebire de multe dintre reglementările constituționale moderne, în art. 12 din acest document se garantează în mod real și nu numai formal drepturile omului și, implicit, libertatea de conștiință, pentru că se instituie o obligație pozitivă a statului de a le apăra, precizându-se și finalitatea unei astfel de

acțiuni, ce nu poate fi decât interesul public: „Garantarea drepturilor omului și cetățeanului necesită o forță publică. Această forță este, deci, instituită spre binele tuturor și nu în folosul particular al acelora cărora le este încredințată”.

Consacrarea și garantarea drepturilor fundamentale ale omului este o condiție necesară pentru ca o societate să fie considerată democratică. Art. 16 reprezintă o succintă și elocventă definiție a democrației și constituționalismului: „Orice societate în care garantarea drepturilor nu este asigurată, nici separarea puterilor n-are constituție”. Prin urmare, este o definiție materială a constituției și constituționalismului și nu una formală. Simpla existență a unei legi fundamentale nu este suficientă pentru a realiza o societate democratică. Este nevoie, așa cum au precizat constituționaliștii francezi de realitatea consacării și garantării acestor drepturi prin conținutul legii fundamentale, dar și prin interpretarea și aplicarea lor.

Tradițiile democratice ale constituționalismului românesc din perioada contemporană marchează istoric consacarea și garantarea libertății de conștiință ca drept fundamental. Ne referim în special la dispozițiile cuprinse în Constituția României din 1866, care pentru prima dată în țara noastră oferea o recunoaștere juridică a libertății de conștiință. Astfel, dispozițiile art. 21 cuprindeau o formulare de esență, prin care libertatea conștiinței era considerată ca un drept natural: „Libertatea conștiinței este absolută”. Conținutul acestui drept fundamental avea în vedere în mod explicit garantarea libertății religioase. Mai mult decât atât, religia ortodoxă și biserica ortodoxă erau consacrate constituțional: „Libertatea tuturor cultelor este garantată, întrucât însă celebrațiunea lor nu aduce atingere ordinii publice sau bunelor moravuri. Religionea ortodoxă a răsăritului este religionea dominantă a statului român. Biserica ortodoxă română este neatârnată de orice chiriarhie străină, păstrându-și însă unitatea ca biserică ecumenică a răsăritului în privința dogmelor”. Acestea sunt formulări juridice care exprimă realitatea socială, specificul cultural și religios al poporului român, fără însă a se îngădui exclusivismul religios și intoleranța interconfesională. De altfel, toată istoria poporului român, spiritualitatea sa, tradițiile culturale afirmă clar și elocvent toleranța și respectul față de toate confesiunile religioase. Dispoziții similare erau cuprinse și în Constituția din 1923, care practic relua conținutul reglementărilor din Constituția României din 1866.

Meditând la aceste realități istorice și juridice, ne întrebăm în ce măsură actualele reglementări din documentele interne și internaționale privind libertatea de conștiință și de exprimare răspund finalității naturale ale acestor drepturi și exigențelor valorice, și nu numai formal juridice, ale societăților contemporane, ale tradițiilor religioase și culturale ale statelor europene și, bineînțeles, și ale României. O

astfel de întrebare este legitimă pentru că se poate constata în sfera politică, dar și juridică, o anumită rezervă sau reținere în a recunoaște și a garanta în mod absolut libertatea de conștiință, în raport cu tradițiile de cultură și religie ale statelor. Cu titlu de exemplu ne referim la refuzul politicianilor de a consemna în tratatele constitutive ale Uniunii Europene identitatea cultural creștină a țărilor membre ale acestei organizații sau unele decizii ale Curții Europene a Drepturilor Omului și ale Curții Constituționale care interpretează dispozițiile normative privind libertatea religioasă aplicate cultului creștin, învățământului religios sau simbolurilor de credință ortodoxe în mod restrictiv sau condiționat eludând astfel tradițiile religioase ale poporului român, importanța religiei, cu deosebire ortodoxă, pentru formarea morală a omului și mai ales caracterul absolut necondiționat al libertății religioase, singurele limite fiind legate de cerințele respectării demnității omului, a spiritului de toleranță interconfesional și a principiilor legii morale unanim acceptate de spiritul comun al bunului simț.

Realități juridice contemporane. Omul, fiind o ființă socială, face ca justiția, inclusiv justiția constituțională, să se implice inevitabil în manifestările sociale ale acestuia, să garanteze, să explice, să interpreteze și uneori să constrângă și să condiționeze libertățile fundamentale, inclusiv libertatea de conștiință. Este regretabil că în realizarea menirii sale nobile, uneori, justiția rămâne la precaritatea fenomenală existențială și nu consfințește prin hotărârile pronunțate realitatea libertății de conștiință, așa cum este fundamentată de gândirea filozofică și teologică, pe care, în puține cuvinte, am încercat să o conturăm mai sus. Ne referim la Decizia nr. 669 din 12 noiembrie 2014 a Curții Constituționale a României¹³, prin care instanța constituțională a admis excepția de neconstituționalitate, constatând că dispozițiile art. 9, alin. 1 și alin. 2, teza a II-a și a III-a din Legea învățământului nr. 84/1995, precum și dispozițiile art. 18, alin. 1 și alin. 2, teza a II-a și a III-a din Legea educației naționale nr. 1/2011, potrivit cărora religia este o disciplină care face parte din trunchiul comun al materiilor pentru învățământ, sunt neconstituționale.

Dincolo de orice comentarii, redăm în esență, argumentarea instanței noastre constituționale pentru a fundamenta această soluție: „Curtea constată că modul în care legiuitorul, prin textele de lege mai sus menționate, a reglementat oferta educațională la disciplina Religie este de natură să afecteze libertatea de conștiință. Se apreciază că aceste texte de lege contravin dispozițiilor art. 29 alin.1 din Constituție, potrivit cărora individul se bucură de libertatea neîngrădită a gândirii, a conștiinței și a credinței religioase. Se mai reține că există obligație negativă a statului de a nu interveni în formarea sau aderarea la o convingere sau o credință religioasă, iar, pe de altă

parte, există și obligația pozitivă, potrivit căreia în măsura în care persoana se manifestă în sensul studierii sau receptării studierii unui anumit cult sau credință religioasă, să creeze cadrul legislativ și instituțional necesar exercitării acestor drepturi. Instanța constituțională consideră totuși că în nici un caz o persoană nu poate fi pusă în situația de a-și apăra sau proteja libertatea conștiinței, pentru că o asemenea abordare „ar contraveni obligației negative a statului, care, în virtutea acestei obligații, nu poate impune studierea religiei”. În concluzie, în opinia Curții, este necesar să existe o opțiune clară, precisă din partea elevului sau a ocrotitorului legal pentru studiul religiei.

În opinia noastră, o astfel de argumentare este contrară spiritului reglementărilor cuprinse în normele mai sus menționate, care în redactarea lor inițială confereau suficient de multe garanții privind dreptul la liberă opțiune a elevului sau a părinților pentru studiul religiei, chiar dacă această disciplină era inclusă în trunchiul comun al disciplinelor predate în școlile de stat.

Obligația negativă a statului de care face vorbire Curtea Constituțională nu prezintă relevanță juridică față de prioritatea impusă statului de a garanta libertatea de conștiință, inclusiv prin formele învățământului religios inclus în disciplinele de bază din sistemul educațional. Prin urmare, decizia Curții Constituționale reprezintă o diminuare a garanțiilor constituționale ale libertății de conștiință, fapt interzis de dispozițiile art. 152, alin 2, din Constituție dar și de jurisprudența constantă a Curții Drepturilor Omului. Totodată, este și o restrângere nejustificată a acestei libertăți, prin scăderea gradului de protecție juridică, fiind în contradicție în acest fel cu exigențele principiului proporționalității, așa cum este el consacrat de art. 53 din Constituție.

Mai mult decât atât, trebuie să subliniem că, potrivit art. 1, alin.3, din Constituție, autoritățile statului, inclusiv Curtea Constituțională, sunt obligate să interpreteze și să aplice legea și Constituția, în raport cu tradițiile democratice ale poporului român. Or, așa cum am precizat în scurtele considerații istorice mai sus expuse, libertatea de conștiință, sub forma libertății religioase, și mai mult decât atât consacrarea juridică a ortodoxiei ca religie dominantă în stat, face parte din valorile tradiționale democratice edificate de-a lungul veacurilor și reflectate juridic în Constituțiile din 1866 și 1923.

Ce este și mai grav este că instanța constituțională, printr-o altă hotărâre, este vorba de Decizia nr. 306 din 27 martie 2012¹⁴, având același obiect referitor la critica de constituționalitate a reglementărilor normative mai sus amintite, autorul excepției de neconstituționalitate fiind aceeași persoană, a respins ca neîntemeiată excepția invocată, motivând în esență că este garantat dreptul părinților sau a tutorilor de a

asigura, potrivit propriilor convingeri, educația copiilor minori a căror răspundere le revine, întrucât, potrivit dispozițiilor legale menționate, la solicitarea scrisă a elevului major, respectiv a părinților sau a tutorei legale, elevul poate să nu frecventeze orele de religie. Prin urmare, Curtea a constatat că nu sunt încălcate dispozițiile art. 29, alin.1, și ale art. 32, alin.7, din Constituție cu privire la garantarea învățământului religios. Nu este o simplă diferență de jurisprudență, ci este o contradicție esențială, care din punct de vedere logic lipsește de autenticitate și valoare și, am spune noi, de legitimitate Decizia nr. 669/12 noiembrie 2014 a Curții Constituționale. Este evident că această ultimă decizie reprezintă o *înfrângere morală a justiției constituționale* care nu a cunoscut sau nu vrea să cunoască realitatea profundă dincolo de fenomenalitatea politică sau socială a conștiinței și a libertății. Cu toate acestea, înfrângerea morală a justiției este o *victorie a libertății de conștiință*, pentru că o astfel de hotărâre judecătorească a fost, cum spune Mântuitorul, „prilej de mărturisire”. În timpul care a trecut, majoritatea elevilor sau a părinților au mărturisit libertatea conștiinței și credința ortodoxă și au solicitat frecventarea cursurilor de religie; ba mai mult, există și organizații ale părinților care susțin o astfel de inițiativă. Mărturisirea de credință și, implicit, a libertății conștiinței este de fapt confirmarea profundizării omului ca persoană spirituală liberă ce depășește, prin voința sa, granițele artificiale sau constrângerile impuse uneori vremelnice de hotărârile justiției ce rămân într-o fenomenalitate și aparență lipsită de valoare.

¹ Constantin Noica, *Cuvânt împreună despre rostirea românească*, Ed. Humanitas, București, 1996, p. 15.

² C.G. Jung, *Puterea sufletului. Antologie, psihologia analitică*, Ed. Anima, București, 1994, p. 129.

³ *Ibidem*, p.133.

⁴ Pentru dezvoltări a se vedea Constantin Noica, op. cit., pp. 17-35.

⁵ Isaia Pustnicul, *Cuvântul IV*, Filocalia, Vol.XII, Ed. Humanitas, București, 2009, p. 60.

⁶ Părintele profesor Dumitru Stăniloae, Filocalia, Vol. XII, op. cit. p. 60.

⁷ Părintele Arsenie Boca, *Mare Îndrumător de suflete din secolul XX*, Ed. Teognost, Cluj Napoca, 2002, p. 67.

⁸ *Ibidem*, p. 68.

⁹ Ava Dorotei, *Învățăături*, III, 1, în Filocalia, Vol. X.

¹⁰ Marcu Ascetul, *Despre legea duhovnicească, în 200 de capete*, 186 și 198.

¹¹ Preotul profesor Dumitru Stăniloae, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2003, p. 243.

¹² Cuvioșii Varsanufie și Ioan, *Scrisori duhovnicești*, 763, Filocalia, vol. X.

¹³ Publicată în M.Of. nr.59 din 23 ianuarie 2015.

¹⁴ Publicată în M.Of. nr. 388 din 11 iunie 2012.

Temerea de multiculturalism

Dr. Mihaela STĂNCIULESCU

Istoria recentă ne-a dovedit că în spațiul euro-atlantic s-a încercat construirea unui model în care problema religiei să nu mai reprezinte un subiect social, în timp ce în Europa de Răsărit, precum și în mai noile sau mai vechile state balcanice fenomenul religios, chiar dacă ținut sub capac, a înregistrat o continuă recrudescență. Afluxul de imigranți sosiți la muncă în state precum Franța, Germania și Marea Britanie a adus cu el o diversitate de minorități, limbi și religii diferite cu întregul arsenal de probleme cumulative fundamentale în care religia, importată ca o componentă a dimensiunii culturale, pare să aibă un rol primordial. Ceea ce pentru statele balcanice măcinate de conflictele post-Război Rece a însemnat edificarea unei societăți deschise bazată pe toleranță și generozitate politică, iată că, acum, nu pare să mai fie viabil în trei dintre cele mai importante state ale Uniunii Europene. O societate care începe să se inflameze pe emotivități de factură identitar-religioasă nu mai poate funcționa în sistem deschis chiar dacă Uniunea Europeană a ținut permanent cont în funcționarea sa de existența multiculturalismului și multi-etnicismului paneuropean.

Franța și Germania nu sunt pregătite să continue construcția unei conviețuirii în multiculturalism, iar lor li se alătură Marea Britanie. Toate trei au declarat eșuat proiectul toleranței în multiculturalitate și nu se mai arată dispuse să continue aplicarea modelului unei construcții statale multiculturale. Președintele Franței, Nicolas Sarkozy, a declarat în timpul mandatului său că nu-și „dorește o societate în care comunitățile coexistă una alături de cealaltă”, în timp ce premierul britanic David Cameron declara, pe 5 februarie 2011, la München, că „doctrina multiculturalismului de stat care încurajează diferitele culturi să trăiască separat a eșuat”. Același lucru l-a declarat, încă din octombrie 2010, Angela Merkel, care anunța că „modelul unei Germanii culturale, unde coexistă armonios diferite culturi a eșuat total”.

Pare începutul unei deconstrucții sau consolidarea celei deja existente pe noi principii? Uniunea Europeană este o construcție sedimentată pe unitatea în diversitate.

Dar după declarațiile celor trei lideri politici, comunitățile minoritare din aceste state pare că vor fi nevoite să accepte renunțarea la propria identitate, prin renunțarea la propria cultură, adică la limbă, religie, tradiție, obiceiuri, istorie și valori ca trăsături ale identității și să accepte, în timp, asimilarea. „Adevărul este că în democrațiile noastre ne preocupăm de cel care vine și nu ne preocupăm suficient de identitatea țării care îl găzduiește”, afirma președintele francez Sarkozy într-o intervenție pe canalul de televiziune

TF1 și a continuat cu un avertisment „compatrioții noștri musulmani trebuie să poată trăi și practica religia lor ca orice alt compatriot dar nu pot acționa decât ca un islam al Franței și nu ca un islam în Franța”.

Chiar dacă noțiunea, în ansamblul ei, ar putea să vizeze toate comunitățile minoritare din aceste state, referirea se dovedește expresă la musulmani și vine într-un moment de radicalizare a instabilității politice din lumea arabă aflată într-un proces de reșezare politică, dar și pe fondul accenturării extremismului islamic. „Sincer avem nevoie mult mai puțin de această toleranță pasivă din ultimii ani”, a spus la rândul său Cameron. Premierul britanic s-a dovedit mult mai radical în discursul său. „Musulmanii britanici trebuie să adere la valorile principale de libertate și egalitate (...). Membrii tuturor religiilor trebuie să se integreze în societatea mai largă și să accepte valorile ei fundamentale”. El a avertizat că „imigranții trebuie să vorbească limba engleză și că toate școlile predau copiilor elementele unei culturi și ale unui program comun”. De asemenea, a cerut ca opiniile extremiste să fie înfruntate activ și a avertizat că toate organizațiile și grupările care nu vor promova valorile britanice nu vor mai primi fonduri de la buget și nu vor mai putea să coopereze cu statul.

Angela Merkel s-a limitat la un discurs exclusiv politic și mai puțin de fond, mesajul chiar dacă neradicalizat, a fost același, fiind transmis mai mult sub presiunea CDU și a partenerilor politici. Președintele german, Christian Wulff, recunoaștea Islamul ca parte a Germaniei, alături de Creștinism și Iudaism; dar cu toate acestea, lideri politici precum Horst Seehofer de la CSU susțineau că „imigranților din culturi diferite precum Turcia și țările arabe le este cel mai greu să se integreze”.

Riscul apariției unor conflicte de natură culturală în mijlocul unei civilizații devine evident în urma abordării unor asemenea poziții. Iată că astfel de semnale date dinspre statele cu democrații bine consolidate ar putea determina ca Uniunea Europeană, în ansamblul său, să reconsidere problematica etnică și religioasă și să o abordeze ca pe un fenomen ce necesită o reconsiderare, deoarece acum pare să devină un factor de menținere a stării de tensiune și chiar de conflict în stat. Modul în care interacționează grupurile etnic-religioase în spațiul statal, comportamentul acestora pot afecta securitatea națională a statelor membre și, implicit, pe cea regională. Principiile și valorile fundamentale nu sunt însă nicicum afectate în aceste discursuri și măsuri. Ele reprezintă o invitație la conduită democratică, prin respingerea multiculturalismului, însă cu respectarea limitată, de această dată, a drepturilor minorităților. Rămâne de

văzut cum va reacționa OSCE și Consiliul Europei, dacă aceste declarații vor fi transpuse în acte normative interne și în ce măsură documentele fundamentale privind drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale, nondiscriminarea, utilizarea limbilor minorităților și educația minorităților, Convenția Europeană a Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale, Convenția Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale și Tratatul asupra Uniunii Europene vor suporta în viitor modificări.

De cealaltă parte, spațiul ex-iugoslav, reconfigurat în noile state care și-au declarat independența la finele secolului trecut, se caracterizează prin multiculturalitate și multietnie. Precum o oglindă spartă în ale cărei cioburi se multiplică aceeași imagine, aceste atribute au fost preluate *tale quale* de la fosta Federație de majoritatea tinerelor democrații balcanice, constituind pentru ele o problemă majoră în plan socio-politic. Caracterul multicultural și multietnic al statelor balcanice nu reprezintă o noutate apărută în perioada post-Război Rece, ci este o constantă a îndelungatei istorii a regiunii, ce se manifestă acum într-un nou context geo-strategic. Cetățenii statelor desprinse din fostul spațiu iugoslav se consideră mult mai apropiați de originile lor etnice atunci când își definesc noua identitate, motiv pentru care chestiunile de ordin intern și extern legate de această apartenență etnică se află în prim-plan.

Politica pentru minorități a statelor balcanice este prezumată a se construi pe caracteristicile a ceea ce se cheamă *societatea deschisă*, în sensul definit de Karl Popper¹, adică o societate caracterizată de raționalism critic, libertate individuală și toleranță. În ansamblul noii arhitecturi regionale, o astfel de societate deschisă se află în plin proces de construcție, succedând unor implozii multiple și fiind obligată să se delimiteze prin frontiere schimbătoare și destul de porozive. Chiar dacă libertățile individuale au fost definite, de regulă, după încheierea conflictelor, toleranța în aceste societăți este încă limitată. Criteriile pe care se fundamentează politica Uniunii Europene față de minoritățile țărilor balcanice sunt diferite de generozitatea societăților deschise. De pildă, în perioada conflictelor din zonă, Uniunea Europeană a asigurat persoanelor din spațiul ex-iugoslav statut de *refugiați cu protecție temporară*, dar sub condiția de a se reîntoarce în țară când situația permite. Directiva 2004/83/CE a Consiliului European din 29 aprilie 2004 privind acordarea statutului de refugiat preciza condițiile care trebuie îndeplinite de resortisanții țărilor terțe, pentru a putea solicita statutul de refugiat într-un stat membru al Uniunii Europene. Documentul prevede și pierderea calității de refugiat atunci când circumstanțele în urma cărora această calitate fusese recunoscută au încetat să mai existe².

Abordarea Uniunii Europene subliniază realitatea că o societate/regiune inflamată de pasiuni și bazată pe

emotivități de ordin identitar nu este pregătită să funcționeze în sistem deschis, în întreg spațiul european comunitar, chiar dacă funcționarea proprie a acestui spațiu a ținut seama de existența multiculturalismului și multietnismului paneuropean, fiind concepută în spiritul unității în diversitate. Noul aranjament geostrategic din Balcani este caracterizat printr-un *pluralism etnic și religios* aflat în proces de reasezare nu numai conceptuală, ci mai ales societală.

Ideea pluralismului a apărut încă din secolul XVII, în urma războaielor religioase și este legată conceptual de toleranță³, pentru că pluralismul presupune toleranță. Prin pluralism se poate afirma propria valoare, în timp ce prin toleranță se respectă valorile celorlalți, deci se afirmă diversitatea. Pluralismul de credință în regiunea balcanică post-Război Rece este complementar și indisolubil legat de multiculturalitatea acestui spațiu, în care se îmbină trecutul istoric comun. Varietatea, schimbarea, mobilitatea culturilor se cuantifică în criterii de valoare și se afirmă prin toleranță, ceea ce conduce la necesitatea de a respecta multiculturalismul din spațiul balcanic contemporan și de a stabili pacea interculturală. Pluralismul cultural și etnic s-a repercutat, în toți acești ani, în interesele conflictuale ale uneia sau alteia dintre grupările etnice din fosta Iugoslavie numai atunci când principiile toleranței au fost puse între paranteze. Conflictuale etnic-religioase și identitare au fost justificate prin nevoia grupurilor minoritare de a-și revendica drepturile civile în statele nou apărute, deși "ceea ce trebuie să cerem statului este nu doar protecția noastră, ci și a celorlalți", spunea Popper⁴. Diferențierile etnic-religioase au avut multă vreme o geometrie variabilă, întrucât mișcările migraționiste ale miilor de refugiați, victime ale acestor războaie, au condus la schimbarea permanentă a compoziției etnic-religioase și a raporturilor minoritate-majoritate între frontierele noilor state, cu consecințe transfrontaliere. Situația a condus la reconfigurarea continuă a pluralismului etnic, religios și cultural și la nevoia unei recunoașteri reciproce pentru a stabili regiunea. Premisa stabilizării a fost, în toate cazurile, absența revendicărilor alternative cu infuzii de superioritate și de ignorare vecină cu exclusivismul radical. Identitatea are nevoie de respect și recunoaștere reciprocă, iar multiculturalismul nu poate fi secesionist, ci, dimpotrivă, un contributor important la realizarea oricărui proiect comun.

Politicul a influențat puternic comportamentul tolerant și deschis pluralismului al cetățenilor, deoarece a vizat dezvoltarea conștiinței și a activismului în rândul comunităților etnice și religioase, mai ales pe fondul apariției și dezvoltării pluralismului democratic. În sens invers, interesele etnice au crescut în intensitate, afectând serios, la rândul lor, politicile pe

toate planurile. Grupurile etnice și comunitățile naționale din Balcani sunt asemănătoare după criteriul identitar, de limbă și istorie comună și de trăsături culturale comune. Identitatea etnică și națională sunt dobândite și au caracteristici diferite. Cea dintâi este folosită ca instrument politic în obținerea dreptului la autodeterminare, se regăsește și într-un anumit context cultural și are caracteristici extrateritoriale. Comunitățile naționale, în schimb, sunt teritorializate și își revendică o patrie care, în cazul noilor structuri statale ale spațiului balcanic post-Război Rece, și-a menținut, în linii mari, teritoriul și a fost recunoscută internațional. În interiorul acestor comunități regăsim grupurile multietnice, distincte, cu un statut special de constituenți ai diversității culturale.

Grupurile multietnice sunt un rezultat al fenomenului imigraționist, în timp ce comunitățile naționale sunt doar rezultatul schimbării frontierelor. De regulă, destrămările statale petrecute de-a lungul istoriei (destrămarea Imperiului Austro-Ungar, a Imperiului Otoman sau, de dată recentă, disoluția Iugoslaviei) au condus la formarea comunităților minoritare naționale în cadrul noilor entități politice și au contribuit la formarea unui spațiu multiethnic eterogen. În Balcani, comunitățile multietnice minoritare trăiesc fie de-a lungul graniței unui stat în care majoritatea națională este conducătoare, fie în interiorul statului, grupate și înconjurate de majoritari, fie risipite eterogen printre majoritari. Experiența conflictelor post-Război Rece din fostul spațiu iugoslav ne demonstrează faptul că acolo unde minoritatea etnică a fost omogenă și grupată s-a ajuns până la revendicarea autogovernării locale, în timp ce minoritățile risipite pe cuprinsul unui teritoriu și-au exprimat mai mult revendicări legate de autonomia culturală și prezența în actul de decizie administrativ-guvernamentală. Acolo unde grupul minoritar etnic trăiește la frontiera cu statul în care aceeași etnie reprezintă majoritatea constituită în comunitate națională, deja se revendică dreptul la autonomie, autodeterminare și chiar independență. Concludent pentru această situație este cazul provinciei Kosovo și minoritatea musulmană din spațiul fostei Iugoslavii. Totuși, presiunile cele mai mari exercitate de grupurile etnice asupra majorității care are puterea de decizie politică se referă la folosirea limbii materne ca mijloc de comunicare cu autoritățile majoritare și de predare în școlile unde învață etnicii minoritari, precum și la acordarea dreptului de a participa la actul de decizie politică. Republica Macedonia, în urma încheierii Acordului de la Ohrid, reprezintă un exemplu de reconciliere multiethnică din această perspectivă.

Evenimentele politice petrecute în ultimii ani confirmă faptul că în compozitul multiethnic și multicultural balcanic cel mai bine se face auzită vocea grupului etnic albanez de religie musulmană, deși

fiecare grupare etnică le consideră pe celelalte ca fiind mai arogante. Componenta etnic-religioasă nu corespunde granițelor oficiale, fapt ce favorizează apariția și proliferarea fenomenelor de intoleranță, șovinism și xenofobie, într-un spațiu transnațional ce cuprinde nord-estul Greciei (Tracia occidentală) – unde trăiesc un număr important de etnici musulmani; nord-vestul Macedoniei și Greciei, Kosovo, sud-estul Serbiei și sudul Muntenegrului – unde majoritatea populației este de etnie albaneză; Bosnia –Herțegovina, unde persistă riscul radicalizării opțiunilor islamice ale comunității musulmane. Dimensiunea întregului ansamblu de conflicte regionale se reflectă în gradul ridicat de complexitate și influențează prioritățile în actul de decizie politică. Pentru statele balcanice formate ulterior dizolvării Iugoslaviei, politica națională întâmpină obstacole și rezistență din partea grupurilor etnice, dar este și puternic influențată de acestea pe fondul pluralismului și multiculturalismului asimilat. În acest spațiu, nu se poate vorbi despre interes național, fără să fie afectat interesul unuia sau altuia dintre grupurile etnice. În plus, este dificil să te afli în „apărarea” unuia, fără să-l discriminezi pe celălalt.

¹ Sir Karl Raimund Popper (1902-1994) este considerat unul din cei mai mari filozofi ai științei sec. XX, susținător al ideii unei societăți deschise și fondatorul raționalismului critic împotriva determinismului istoric.

² Principalii promotori ai politicilor în domeniul minorităților etnice din Europa Centrală și de Est, în perioada post-Război Rece, sunt OSCE (Organizația pentru Securitate și Cooperare în Europa) și Consiliul European. În acest scop, a fost creată instituția Înaltului Comisar pentru Minorități Naționale. Cele mai importante documente prin care este reglementată protecția minorităților sunt: Actul final de la Helsinki (1975) – prin care drepturile omului devin subiect legitim și o preocupare a tuturor statelor membre ale OSCE; Documentul Conferinței de la Copenhaga asupra dimensiunii umane a OSCE, care cuprinde un set de norme privind drepturile persoanelor aparținând minorităților naționale, non-discriminarea, utilizarea limbilor minorităților și educația minorităților; Convenția Europeană a Drepturilor Omului și Libertăților Fundamentale (1950), Carta Europeană a Limbilor Minoritare și Regionale (1992), la care a fost adăugată Recomandarea 1201 cu protocolul adițional intrată în vigoare în 1998; Convenția Cadru pentru Protecția Minorităților Naționale (1994); Tratatul asupra Uniunii Europene, art. 13.

³ Vezi „*Arepagitica*” de Milton (1644), „*Epistola de toletantia*” de Locke (1689) sau „*Traité sur la tolerance*” de Voltaire (1763)

⁴ Karl Popper, *The Open Society and its enemies*, vol. II, (Ed Routledge, Taylor and Francis Group, 1971), pp.108-109.

Învățământul din Pitești în perioada interbelică (1918-1939)

prof. drd. Constantin VĂRĂȘCANU

Corpul profesoral piteștean în perioada interbelică: statut profesional și social, norme didactice și salarizare. În perioada interbelică, posibilitățile financiare ale unor școli din Pitești fiind reduse, conducerile instituțiilor de învățământ înaintau adrese către Ministerul Instrucțiunii Publice pentru a finanța plata salariilor unor angajați. O astfel de situație s-a înregistrat la Școala de Arte și Meserii din Pitești când, pe data de 2 martie 1934, directorul ruga ministerul de resort să suporte salariile maeștrilor Haralambie Florescu și Stan Ioniță, deoarece "fondurile Comitetului nu pot suporta aceste salarii fără să se resimtă însuși mersul școlii..."¹. La 24 octombrie 1934, Comitetul Școlar al instituției de învățământ informa Ministerul Instrucțiunii Publice asupra faptului că se află în imposibilitatea de a plăti personalul didactic pentru clasa a III-a divizionară, nou înființată, în anul 1934, la școlile de profil, prin Ordinul Ministerului, Direcția Învățământului Profesional. Situații similare se înregistrau și în ceea ce privește unele ore de religie și limba română, precum și cu un post administrativ și unul servitor². În finalul procesului verbal, Comitetul Școlar ce îl avea ca președinte pe preotul I. Postelnicescu mai preciza că "veniturile acestui Comitet sunt foarte reduse, deoarece la această școală clasele sunt cu copii de oameni sărmani, mulți având drept legal de scutiri de taxe"³.

În anul 1934, un secretar de școală cu o vechime de 25 de ani ca funcționar de stat era remunerat cu un salariu de 3.650 de lei brut, din care, în urma reținerilor de asigurări și impozite, rezulta un salariu de 3.554 de lei net. La 1 ianuarie 1934, Ioan Milici, maestru lăcătuș la Școala de Arte și Meserii din Pitești, avea un salariu de bază de 1.000 de lei⁴.

În cazul orelor predate, acestea erau de două tipuri: bugetare și extrabugetare⁵. În cadrul școlilor din Pitești, au fost încadrați și profesori suplینitori care au predat ore la materii diferite. Mihail Nanu, profesor licențiat în litere și filosofie⁶, a predat 15 ore de istorie în perioada 1 septembrie 1927-31 august 1928, în cadrul Școlii Normale de Băieți din Pitești⁷; în timp ce în intervalul 1 septembrie 1928-31 august 1929 a predat 20 de ore de limba română în cadrul Școlii Comerciale de tip "E" din Pitești⁸. Profira Mihalache, maestră titulară de croitorie la cursul preparator în cadrul Școlii profesionale de fete din Pitești, beneficia de gradație în anul 1934⁹.

În conformitate cu legislația în vigoare, directoarea Smaranda Bekiș ținea o evidență lunară asupra

frecvenței profesorilor la ore, consemnând numărul absențelor motivate și nemotivate (anexa 1¹⁰). Statistica pe lunile decembrie 1921 și ianuarie 1922 cuprindea și justificările pentru care profesorii nu se prezentaseră la școală, dintre care menționăm: „afaceri familiale”, „bolnavă”, „concediu petru căsătorie”. În cazul în care orele nu erau suplinite de alți colegi, se reținea din salariu valoarea orelor neefectuate¹¹.

Începând cu statul de plată al lunii aprilie 1922, figurează ca profesor la Școala Secundară de Fete Pitești și Angela Petrescu, profesoară la disciplina Gospodărie, având o normă de 7 ore pe săptămână¹². Într-o adresă datată 29 iunie 1922 și înaintată Ministerului Instrucțiunii și Cultelor de către Comitetul Școlar al Școlii Secundare de Fete Pitești, se solicita amânarea prezentării gestiunii financiare a școlii până în luna septembrie a aceluiași an. Până în luna respectivă, când se împlineau 12 luni de existență a instituției de învățământ (deschisă la 18 septembrie 1912), gestiunea financiară putea fi supusă aprobării adunării generale. În finalul adresei, se precizau și alte motive bine întemeiate ale întârzierii: "Suntem în primul an de existență și a trebuit să întâmpinăm multe dificultăți, dar ținem să ni se verifice activitatea în toate direcțiile pentru a corespunde menirii mari ce are școala noastră"¹³.

În anul școlar 1922-1923, Școala Secundară de Fete gradul II din Pitești a funcționat cu un număr de șase clase: 4 clase la cursul inferior și 2 clase la cursul superior. O parte dintre cadrele didactice au provenit de la Liceul de Băieți (5 profesori), Școala Normală de Fete și Școala Profesională. Având în vedere că în anul școlar 1923-1924 școala urma să aibă și clasa a VII-a, suma de 144.000 de lei prevăzută în bugetul Ministerului Instrucțiunii Publice pentru plata cadrelor didactice se dovedea insuficientă (anexa 2¹⁴). În consecință, în luna iulie a anului 1923, conducerea instituției de învățământ solicita ministerului de resort suplimentarea bugetului¹⁵. Din documentele de arhivă, rezultă faptul că problemele financiare legate de acoperirea salariilor au continuat să existe, în luna septembrie, conducerea școlii adresând următoarea notă Inspectoratului Școlar din Pitești: "Domnule Inspector, Am onoare a vă aduce la cunoștință că administrația financiară refuză să ne achite salariile pe luna septembrie a.c., fiindcă pe lunile aprilie și mai ne-a achitat pe bază de ștate, fără ordonanță (...). Vă rog, a interveni, să ni se trimită aceste ordonanțe"¹⁶.

Buna administrare a școlii pe parcursul anului școlar 1921-1922 a condus însă la un excedent bugetar mai mare decât cel prevăzut în proiectul de buget inițial (anexa 3¹⁷). A fost vorba de suma de 41.964,15 lei, fapt datorat în primul rând obținerii unor donații și venituri neprevăzute¹⁸.

Așa se face că pe data de 1 octombrie 1922, în urma verificării documentelor contabile ale Școlii Secundare de Fete Pitești, cenzorii Comitetului Școlar au constatat că veniturile totale ale instituției în perioada 1921-1922 s-au ridicat la suma de 183.221, iar cheltuielile la suma de 141.256,85 lei¹⁹ (anexa 4²⁰).

Remunerația dascălilor varia de la suma de 94 de lei până la cea de 1.419 lei, criteriul principal fiind numărul de ore pe care fiecare cadru didactic îl avea în școală. Directoarea Bekiș Popovici, pe lângă suma de 357 de lei primită pentru munca la catedră în calitate de profesor de limba franceză, încasa și suma de 1.034 de lei pentru activitatea de administrare a instituției de învățământ. Profesorii primeau un "spor de scumpete" (300 de lei), iar cei ce locuiau cu chirie primeau o a numită sumă de bani ce varia ca valoare (51 lei, 154 lei, 63 lei). Salariile întregului personal didactic și administrativ al școlii se ridicau la suma de 7.973 lei²¹.

În luna septembrie a anului 1922, comparativ cu luna februarie a aceluiași an, în statele de plată ale Școlii Secundare de Fete Pitești, numărul de crade didactice a crescut de la 11 la 20. Numele noi de profesori sunt următoarele: Preotul Postelnicescu-Limba Română; G. Buzescu- Germană; St. Tatomirescu- Limba Română; Zamfira Stamatescu-Științe Naturale; Constanța Sevastos, D. Ghimpa-Științe Fizico-Chimice; Fr. Cheresteni-Fizică; Niculina Ionescu- Muzică; Lucia Rădulescu- Lucru; E. Arsenescu- Lucru; Maria Gheorghiu- Lucru; Maria Alexandru- Desen și Caligrafie; Elena Vintilescu-Gospodărie²². Pe fondul crizei economice, de la data de 1 ianuarie 1931, a fost aplicată legea privind încetarea plății gradăției către cadrele didactice²³ (anexa 5²⁴).

Examenul de Bacalaureat și de absolvire a cursului superior al liceului: organizare și rezultate. Nivelul de pregătire a elevilor în perioada interbelică poate fi urmărit și prin analiza rezultatelor înregistrate la examenele de Bacalaureat. Spre exemplu, în sesiunea iunie 1934, la Comisia de Bacalaureat nr. 23, organizată în cadrul Liceului de Băieți „I. C. Brătianu” din Pitești, s-au înscris 79 de candidați, dintre care s-au prezentat 72 la lucrările scrise. După probele scrise, au fost declarați admiși 59 de candidați (9 vechi și 50 din anul respectiv). În urma examinării orale, au fost declarați admiși 34 de candidați (2 vechi și 32 din anul respectiv)²⁵ (anexa 6²⁶).

Taxa de susținere a examenului de Bacalaureat era de 1.200 de lei pentru fiecare elev, însă unii candidați au beneficiat de o reducere a taxei, în timp ce alții au primit scutire integrală de la plata acesteia. Suma totală încasată de la candidații înscriși la Comisia nr. 23 din Pitești s-a ridicat la 66.000 de lei²⁷. Profesorii care au făcut parte din Comisia nr. 23 de organizare a examenului de Bacalaureat în cadrul Liceului „I. C. Brătianu” au fost remunerați astfel: St. Minovici, profesor univ. și președintele comisiei și profesor examinator la Științe Fizico-Chimice: 9.620 de lei; D. Sălcianu - Limba Română: 7.204 lei; A. Holban - Limba Franceză: 6.524 lei; Al. Bogdan - Filosofie: 6.524 lei; Aristide Popovici - Istorie: 6.604 lei; T. Biju - Geografie: 6.524 lei; Al. Stancu- Matematică: 6.604 lei; P. Drăgoiescu- Latină: 6.524 lei; I. Marinescu- secretar: 3.279 lei²⁸.

Proba scrisă la Limba Română a fost susținută pe data de 25 iunie 1934, candidații au fost introduși în trei săli ale Liceului „I.C. Brătianu”, fiecare în câte o bancă. Subiectele au fost scrise pe tablă, elevii putând opta pentru un subiect din următoarele trei: 1. Conștiința națională în literatura noastră veche; 2. Trecutul ca izvor de inspirație în literatura română modernă; 3. De la comedia lui Alecsandri la comedia lui Caragiale. Candidații au fost supravegheați de membrii comisiei și inspectați de președintele acesteia²⁹. Proba de limba franceză sau germană, la alegere, s-a susținut pe data de 26 iunie 1934. Profesorii din comisie au elaborat mai multe subiecte, dintre care s-au ales doar două pentru fiecare limbă modernă în parte. Subiectele au constat din câte două texte la prima vedere pe care elevii trebuiau să le traducă fie în franceză, fie în germană, în funcție de opțiunea fiecăruia³⁰. La proba de Limba Latină, subiectul a cuprins un text de 8 rânduri din lucrarea „De bello galico”, cartea a VII-a, capitolul LIX. La disciplina Matematică, candidaților li s-a oferit posibilitatea de a trage la sorți din mai multe subiecte. Subiectul extras a constat dintr-o problemă de geometrie cu trei cerințe. Ca și la probele anterioare, subiectele au fost scrise pe tablă, iar candidații supravegheați de membrii comisiei³¹. Susținerea probei orale a început în după amiaza zilei de 29 iunie³².

Cea de-a doua sesiune a examenului de Bacalaureat din anul 1934 s-a susținut în luna septembrie. În cadrul liceului „I.C. Brătianu” s-a format Comisia de Bacalaureat nr. 15, prezidată, ca și în sesiunea din iunie, de profesorul univ. St. Minovici, examinator la disciplina de Științe Fizico-Chimice³³. La sesiunea din toamnă s-au înscris 80 de candidați, proveniți de la Liceul de Băieți din Câmpulung Muscel, Liceul de Fete din Câmpulung Muscel, Liceul de Băieți „I.C. Brătianu” din Pitești, Liceul de Fete din Pitești. Taxa de susținere a

examenului a rămas aceeași ca în sesiunea din vară, 1.200 de lei³⁴. Majoritatea notelor obținute de către candidați au fost de 5,6 și 7; rezultatele de 8,9 și 10 fiind foarte puține³⁵. În numeroase cazuri, părinții adresau cereri către Ministerul Instrucțiunii pentru a obține dispense de vârstă pentru fiicele lor care doreau să se înscrie la unele instituții de învățământ din Pitești. Pe data de 19 iulie 1924, Maria Popescu, din comuna Lăunțele de Jos, județul Argeș, mama elevei Luca Elena, absolventă a 4 clase primare la o școală generală din orașul Drăgășani, solicita „dispensa cerută de lege”, deoarece fiica sa nu împlinea la 1 septembrie 1924 decât vârsta de 12 ani, 3 luni și 15 zile. În rezoluția pusă de minister pe solicitarea respectivă s-a decis: „la latitudinea Comisiei, dacă copila este bine dezvoltată”³⁶. De asemenea, Eugenia Bădulescu din comuna Popești-Palanga, județul Teleorman, solicita Ministerului Instrucției o dispensă de vârstă de 1 an și patru luni pentru fiica sa Bădulescu Teodora, născută pe data de 13 ianuarie 1913. Dispensa de vârstă îi era necesară elevei pentru a se înscrie la concursul de admitere la Școala Normală de Fete din Pitești pentru anul școlar 1924-1925³⁷.

În luna iunie a anului 1922, în cadrul Liceului de Băieți „I. C. Brătianu” din Pitești, s-a susținut examenul pentru absolvirea cursului superior și al celui inferior al liceului. Comisiile au avut ca președinte pe profesorul N. Brânzeu, respectiv M.D. Preoteșcu. Examenele pentru absolvirea cursului superior al liceului au fost susținute de 32 de elevi la următoarele discipline: Științe Fizico-Chimice, Limba Franceză sau Germană (21 iunie), Limba Română, Matematică și Limba Latină (22 iunie) și Disertația (23 iunie). Evaluarea lucrărilor candidaților s-a realizat de către comisii prin utilizarea calificativelor: insuficient (ins.), rău, suficient (s.), bine (b.), foarte bine (f.b.)³⁸.

Examenele pentru absolvirea cursului inferior al liceului au fost susținute pe datele de 21 și 22 iunie de către două serii de elevi: A și B. Din seria A au făcut parte 36 de elevi, în timp ce din seria B, 32 de elevi. Probele de examen au fost următoarele: Limba Română, Franceză, Matematică și Proba orală. Ca și în cazul examenului de absolvire a ciclului superior, elevii din ciclul inferior au fost evaluați, primind calificative. De menționat faptul că niciun elev nu a primit calificativul „rău”, doar doi candidați, unul din seria A, iar celălalt din seria B, au obținut un singur calificat de „insuficient” la proba de Matematică.

Pe data de 21 iunie, la disciplina Matematică, problema a avut următorul enunț: „un con circular drept are înălțimea de 60 de cm, iar baza de 25 cm. Să se calculeze: I. Suprafața laterală; II. Suprafața schemei făcută printr-un plan paralel cu baza la distanța de 12 cm de la vârf; III. Suprafața laterală a trunchiului de con rezultat”. La Limba Franceză,

subiectul a constat din traducerea în limba română a 20 de rânduri din lecția „La Histoire de la Guerre 1914-1918”. Pe data de 22 iunie s-a susținut examenul oral de absolvire a ciclului inferior al liceului, la acesta participând un număr de 34 de elevi³⁹. Regulamentele școlare în vigoare prevedeau ca în cazul în care un elev obținea doar la una dintre discipline calificativul „insuficient”, acesta primea dreptul să susțină din nou examenul în sesiunea din septembrie⁴⁰. Precizăm faptul că și în sesiunea susținută în septembrie 1922 pentru absolvirea ciclului inferior al Liceului „I.C. Brătianu”, seriile A și B, au existat cazuri de elevi care nu au reșit să promoveze, unii dintre aceștia primind calificative de „insuficient” sau chiar „rău”⁴¹. În ceea ce privește clasele particulare din cadrul Liceului „I.C. Brătianu”, din anul școlar 1921-1922, documentele de arhivă ne oferă date relativ generoase referitoare la rezultatele școlare la diferite materii. Din consultarea cataloagelor, rezultă faptul că majoritatea notelor era de 5,6,7; foarte rar 8,9 și 10⁴².

Pentru a se putea înscrie la universități, absolvenții liceelor aveau obligația de a promova examenul de bacalaureat susținut în fața unei comisii formate din 8 membri, având în frunte un profesor conferențiar universitar, ori un fost inspector general al învățământului secundar. Examenul consta din probe scrise (eliminatorii) și orale. Cele scrise se susțineau la limba și literatura română, limba franceză și la limba latină sau matematici (în funcție de profilul urmat de elev pe clasa a VIII-a). Probele orale cuprindeau: limba și literatura română; istoria românilor cu instrucția civică; geografia României; filosofia, psihologia sau logica; limba și literatura franceză; latina sau matematicile (în funcție de profil); una dintre cele două materii desemnate de minister: științele naturale sau cele fizico-chimice⁴³. Despre rigoarea și seriozitatea examenului de bacalaureat ne vorbesc datele privind gradul de promovabilitate, care nu lasă nicio urmă de echivoc: 1934= 46,11%; 1935=31,72%; 1936=51,14;1937-47,21%⁴⁴.

În luna iulie 1941, Ion E. Alexandrescu, învățător gradul I, licențiat în litere și filosofie, încadrat la Școala Primară de Băieți nr. 1 Pitești, solicita numirea în postul de inspector școlar al județului Argeș. Din ordinul Direcției Învățământului Primar- Normal a Ministerului Instrucției, Educației, Culturii și Artelor⁴⁵, cercetând „discret” situația învățătorului menționat, inspectorul Ion Nicolaescu constata faptul că acesta era „unul dintre cei mai buni învățători ai județului”. Fiind un „om muncitor, serios și preocupat numai de bunul mers al școlii”, inspectorul general îl recomanda pentru ocuparea unuia dintre posturile de inspectorii ai județului Argeș⁴⁶.

Prin nota din 12 august 1941 adresată de Inspectoratul Regiunii V Școlară Craiova, Ministerului Instrucțiunii, se făceau aprecieri cu privire la activitatea lui Petre Dumitrescu, inspectorul școlar al județului Argeș, și Gheorghe Florescu, subinspector. În document se aprecia că: „Amândoi au reușit la examenul din 1938 pentru organe de control. În urma informațiilor culese și a constatărilor personale, ne-am format convingerea că activitatea ce desfășoară sus numiții este pe linia cerută de bunul mers al învățământului și, până acum, n-am observat lipsă de obiectivitate în aprecierile și propunerile ce au făcut. S-au străduit și au reușit să înlăture toate motivele care au contribuit în trecut ca sentimentul de solidaritate profesională să cedeze foarte mult în acest județ ambițiilor personale.”. În continuarea documentului se considera că în interesul învățământului domnul Petre Dumitrescu trebuia menținut în funcția de inspector județean. În cele din urmă, la propunerile Inspectoratului Regiunii V Școlară Craiova, Ministerul Instrucțiunii a revocat din funcții doi subinspectori școlari: Petre F. Ionescu, subinspector la Plasa Argeș, și N. Petcu, subinspector la Plasa Oltul⁴⁷.

Activitățile extrașcolare. Ziua Unirii Principatelor Române (24 ianuarie) era marcată în școlile din orașul Pitești prin diferite manifestări. Spre exemplu, data de 24 ianuarie a anului 1923 a fost sărbătorită în orașul Pitești printr-un „te deum” la care au participat reprezentanții autorităților civile și militare locale, în

timp ce școlile au organizat un program artistic comun în sala Teatrului Comunal Local⁴⁸. Unele instituții de învățământ urmăreau ca prin organizarea unor activități extrașcolare să obțină fonduri suplimentare. În data de 24 aprilie 1923, Școala Normală de Băieți din Pitești solicita Ministerului Instrucțiunii punerea la dispoziție a sălilor unor școli din județul Argeș pentru a se organiza aici programe artistice ce cuprindeau și dansuri naționale, la care urmau să participe și sătenii. Satele unde urmau să aibă loc manifestările respective erau Găvana, Bascov, Zărnești, Prundu, Hârșești, Mușetești. Directorul Școlii Normale de Băieți din Pitești se angaja să nu aducă nicio stricăciune mobilierului și imobilelor puse la dispoziție în satele mai sus menționate. În luna mai a anului 1923, organizarea programului artistic a primit un răspuns favorabil din partea ministerului⁴⁹. În același an, Școala Normală de Învățători „Alexandru Odobescu” din Pitești a organizat patru manifestări artistico-culturale în satele județului Argeș. Conform aprecierilor directorului școlii, „serbările au fost o ocaziune fericită pentru afirmarea școlii ca adevărată instituție educativă și pentru sporirea aceluși contact social de care elevii au atâta trebuință”. Rezultatele financiare ale acțiunilor nu le-au egalat însă pe cele educative căci, în finalul înștiințării către minister, directorul școlii mărturisea că „veniturile rezultate din aceste serbări nu au fost la înălțimea așteptărilor...”⁵⁰.

Tabel cu salariile personalului didactic și administrativ al Școlii Secundare de Fete gradul II, Pitești- februarie 1922

	Numele și prenumele		Număr de ore săptămânal	Salariul net
	Cadre didactice	Disciplina		
1	preot I. Popescu	Religie	3	287
2	Victor Vestemian	Germană	4	1.000
3	Margareta Bănescu	Limba Română	2	199
4	Ortansa Iorgulescu	Științele Naturii și Geografie	6	478
5	Smaranda Bekiș	Franceză	7	357
6	Victoria Georgescu	Română, Geografie și Istorie	16	1.419
7	Lucia Stănescu	Muzică	6	639
8	M. Gheorghe Gheorghiu	Lucru	2	94
9	Niculae Brânzeu	Latină	2	500
10	Ion Gavrilu	Științe Fizico-Chimice	2	376
11	Valeria Comănescu	Gimnastică	6	372
	Personal administrativ	Funcția		
1	Smaranda Bekiș	Directoare		1.034
2	Ioana (indescifrabil-n.a.)	Secretară		782
3	I. Ghenea	Servitoare		400

Anexa 1

Statul de plată al Școlii Secundare de Fete gradul II din Pitești pe luna mai a anului 1923

Anexa 2

	Nume și prenume cadrelor didactice	Catedra	Ore de plată	Suma rămasă de plată
1	P. Vintilescu	Religie	7	804
2	C. Dinu	Română	16	2039
3	V. Vestemian	Germană	4	886
4	I. Buzescu	Germană	7	804
5	V. Georgescu	Istorie și Geografie	23	2213
6	Fr. Cheresteni	Fizică	2	229
7	C. Sevastos	Matematică	10	1149
8	Smaranda Bekiș	Franceză	10	907
9	Niculae Brânzeu	Latină	4	886
10	I. Gavrilu	Științe Fizico-Chimice	5	969
11	D. Ghimpa	Științe Fizico-Chimice	2	447
12	N. Ionescu	Muzică	9	645
13	(îndescifrabil n.a.) Rădulescu	Lucru	2	91
14	M. Gheorghe Gheorghiu	Lucru	6	275
15	E. Arsenescu	Lucru	2	91
16	M. Alexandru	Desen și Caligrafie	11	504
17	V. Comănescu	Gimnastică	10	570
18	E. Vintilescu	Gospodarie	6	1066
19	(îndescifrabil) Vasiliu	Științe Naturale	1	74
	Personal administrativ			
1	Smaranda Dr. Bekiș	Directoare		605
2	A. Dumitrescu	Secretară și sup. de ore		1700
3	M. Iosif	Servitoare		700
	TOTAL			17.654

Proiectul de buget al Școlii Secundare de Fete Pitești pe anul școlar 1921-1922 votat de Comitetul Școlar la data de 10 octombrie 1921

Anexa 3

Venituri	Suma	Cheltuieli	Suma	Modificările ce s-au impus în cursul anului-cheltuieli
Taxe de frecventare	6.820	Plata cadrelor didactice și a personalului administrativ	93.618	Modificat prin schimbarea de profesori cu diferența de 2.940. TOTAL: 96.558
Taxe de cursuri	128.100	Încălzit și iluminat	10.800	
Cotizațiile părinților	12.200	Mobilier și material didactic	10.000	
TOTAL	147.120	Reparații	6.000	
		Cheltuieli de cancelarie	2.500	Modificat cu diferența de lei 2.092,95 TOTAL: 4.592,95
		Fond de deschidere de credite	10.000	
		TOTAL	132.918	

Veniturile și cheltuielile Școlii Secundare de Fete Pitești pe anul școlar 1921-1922

Anexa 4

Venituri	Suma	Cheltuieli	Suma	Modificările ce s-au impus în cursul anului-cheltuieli
Taxe de frecventare	6.820	Plata cadrelor didactice și a personalului administrativ	93.618	Modificat prin schimbarea de profesori cu diferența de 2.940. TOTAL: 96.558
Taxe de cursuri	128.100	Încălzit și iluminat	10.800	
Cotizațiile părinților	12.200	Mobilier și material didactic	10.000	
TOTAL	147.120	Reparații	6.000	
		Cheltuieli de cancelarie	2.500	Modificat cu diferența de lei 2.092,95 TOTAL: 4.592,95
		Fond de deschidere de credite	10.000	
		TOTAL	132.918	

Ștutul de Plată al Școlii de Comerț din Pitești pe luna februarie a anului 1923

Anexa 5

	Numele și prenumele cadrului didactic	Catedra	Numărul orelor pe săptămână	Suma rămasă de plată
1	Gheorghe Cica	Aritmetică	21	3.225,30
2	G.C. Manolescu (suplinit de -indescifrabil, n.a.-)	Contabilitate	14	
3	I.Radovic	Română	7	300
4	N.D. Chiriac	Română	9	2.298
5	I.Gheorghiu	Product.	7	1.379,90
6	V. Lupescu	Istorie	4	1.218
7	Ion Baiulescu	Geografie	6	1.584,60
8	D. Ionescu	Caligrafie	8	3.200
	Personal administrativ			
1	V. Lupescu	Director		1.369,60
2	A.Dobrescu	Secretar		1.179,50
3	E. Negrea	Servitor		693
4	Pr. Nicolae	Servitor		693
	TOTAL			13.967,40

Tabel cu rezultatele la examenul de Bacalaureat - Sesiunea iunie 1934 - Comisia nr. 23 Pitești

Anexa 6

Denumirea școlii	Candidați vechi	Candidați noi	Total	Reușiți Candidați vechi	Reușiți Candidați noi	Total elevi admiși
Liceul Roșiorii de Vede	3	10	13	1	4	5
Liceul de Fete Pitești	3	18	21	1	10	11
Liceul de Băieți Pitești	6	29	35	-	18	18
Înscriși prin Inspectorat	3	-	3	-	-	

- 1 Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare se va cita A.N.I.C.), dosar 677/1934, f. 144.
- 2 A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 677/1934, f. 218.
- 3 A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 677/1934, f. 218, verso.
- 4 *Ibidem*, f. 136.
- 5 *Ibidem*, f. 154.
- 6 *Ibidem*, f. 157.
- 7 *Ibidem*, f. 155.
- 8 *Ibidem*, f. 156.
- 9 *Ibidem*, f. 130-131.
- 10 A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 22/1922, f. 7.
- 11 *Ibidem*, f. 8.
- 12 *Ibidem*, f. 45.
- 13 *Ibidem*, f. 79.
- 14 A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 604/1923, f. 109-110.
- 15 *Ibidem*, f.n.
- 16 *Ibidem*, f. 120.
- 17 A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 22/1922, f.n.
- 18 *Ibidem*, f. 93
- 19 *Ibidem*, f. 91.
- 20 *Ibidem*, f. 93.
- 21 *Ibidem*, f. 7.
- 22 *Ibidem*, f. 98.
- 23 A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 677/1934, f.n.
- 24 A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 604/1923, f. 270-271.
- 25 A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 420/1934, f. 1.
- 26 *Ibidem*, f. 15-16.
- 27 *Ibidem*, f.1.
- 28 *Ibidem*, f. 18-19.
- 29 *Ibidem*, f. 21.
- 30 *Ibidem*, f.22.
- 31 *Ibidem*, f. 23.
- 32 *Ibidem*, f.24.
- 33 *Ibidem*, f. 15 și *passim*.
- 34 *Ibidem*, f. 8,12.
- 35 *Ibidem*, f. 8-12.
- 36 A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 192/1924, f. 5.
- 37 *Ibidem*, f. 13.
- 38 A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 537/1922, f. 242-243.
- 39 *Ibidem*, f. 244-248.
- 40 *Ibidem*, f. 253.
- 41 *Ibidem*, f. 256-260.
- 42 A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 791/1922, f. 14-20.
- 43 Aurelian Chistol, *op. cit.*, pp. 315-316.
- 44 *Ibidem*.
- 45 A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 33/1941, f. 259.
- 46 *Ibidem*, f. 258.
- 47 *Ibidem*, f. 269.
- 48 A.N.I.C, fond Ministerul Instrucțiunii Publice, dosar 236/1923, f. 2.
- 49 *Ibidem*, f. 3.
- 50 *Ibidem*, f. 7.

Începutul regimului comunist. Represiune și rezistență în învățământul românesc

prof. Ion. I. ȘTEFAN

La 6 martie 1945, A. I. Vîșinski, emisarul Moscovei, a impus cu forța guvernul condus de dr. Petru Groza. Principalele puncte ale programului de guvernare urmăreau executarea planurilor Moscovei. Emigrația românească, printr-un memorandum din martie 1945 prezentat guvernului american și englez, susținea pe bună dreptate că: „guvernul Groza [...] este mai bine zis un guvern Vîșinski. Pentru moment România a pierdut orice urmă de independență. Declarația Molotov din 2 aprilie 1944 și Convenția de armistițiu au fost tratate ca niște simple bucăți de hârtie. Organele administrative, armata, jandarmeria, poliția, comunicațiile, propaganda, sunt în mâinile miniștrilor aparținând Partidului Comunist, condus de cetățenii sovietici Ana Pauker și Lazlo Luca”. Guvernul prezidat de Petru Groza era un guvern minoritar, impus de Uniunea Sovietică, și nu reprezenta voința poporului român. În consecință, câștigarea alegerilor din 19 noiembrie 1946 era foarte importantă pentru comuniști. Atmosfera de teroare a fost generală, existând încercări de intimidare (au fost împușcați oameni) a simpatizanților celor două partide istorice,

P.N.Ț.-Maniu și P.N.L.-Brătianu. Cu 48 de ore întârziere, pe 22 noiembrie 1946, guvernul a publicat rezultatul care dădea câștigător Blocul Partidelor Democratice (B.P.D.), cu un procent de peste 70%. Cercetarea arhivelor, efectuată după 1989, arată că alegerile au fost câștigate de P.N.Ț- Maniu, iar guvernul comunist a falsificat rezultatul. Procentul de 70%, obținut prin fraudă, acorda Partidului Comunist așa zisa legitimitate. În virtutea acesteia, comuniștii au trecut la eliminarea opozanților și la preluarea totală a puterii.

Pe harta României au apărut peste 100 de închisori, lagăre de muncă, centre de domiciliu forțat. Cele mai cunoscute au fost Sighet, Gherla, Aiud, Pitești, dar și Canalul Dunăre-Marea Neagră. Acestea au fost adevărate locuri de exterminare a opozanților regimului comunist, începând cu elitele și terminând cu țărani care s-au opus colectivizării. După decapitarea Armatei Regale Române, au urmat personalitățile politice. Anul 1947 a însemnat distrugerea partidelor politice și eliminarea conducătorilor lor. Prin abdicarea silită a regelui Mihai I, la 30 decembrie 1947, ultimul obstacol în

calea prelurii totale a controlului țării de către comuniști a fost eliminat. Începând cu anul 1948, guvernanții comuniști vor lua numeroase măsuri legislative și de altă natură prin care vor supune țara. Brațul înarmat al autorităților va fi Securitatea. Rolul Securității, potrivit decretului de înființare nr. 22/3 august 1948, era „de a apăra cuceririle democratice și a asigura securitatea Republicii Populare Române împotriva complotului dușmanilor externi și interni”. Între domeniile vizate a fi reformate se număra și învățământul. Așa-zisa educație marxistă, care avea ca vector important ateismul, nu se putea înfăptui decât prin subordonarea celor două instituții fundamentale: Biserica și Școala. Prin decretul nr. 175., publicat în „Monitorul Oficial” din 3 august 1948, s-a demarat reforma învățământului în spirit comunist. Această lege a început a fi aplicată prin închiderea tuturor școlilor străine, a celor administrative și de cult. Învățământul va fi politizat, se va institui manualul unic și se va mistifica istoria națională prin aberantul manual de istorie al lui Agitrop Mihai Roller. Se înființează Librăria „Cartea Rusă”, Institutul de Studii Româno-Sovietic, Institutul Superior în limba rusă „Maxim Gorki”, iar limba rusă devine obligatorie, începând cu clasa a V-a. De asemenea, învățământul devine laic prin faptul că religia este scoasă din rândul disciplinelor școlare, urmărindu-se astfel distrugerea identității etnice, religioase și morale a poporului român. Epurările care au început în armată, biserică, administrație nu puteau ocoli școala. Noua putere, instalată cu ajutor străin, a făcut acest lucru metodic, după rețeta sovietică. Se cereau tabele cu personalul didactic intrat în învățământ înainte de 23 august 1944, dar și după această dată. Asemenea tabele respectau următoarea rubricăție: muncitori, țărani muncitori, chiaburi, mic burghez, intelectual. Ministrul Instrucțiunii Publice cerea, spre exemplu, prin adresa din 12 iulie 1949, Comitetului Provizoriu al orașului Câmpulung-Muscel, să întocmească tablouri (tabele) cu personalul didactic din învățământul elementar și mediu propus pentru a fi scos din învățământ. În consecință, în procesul-verbal din 7 octombrie 1949, semnat Șeful Secției Învățământ și Culte se menționa că „pe baza ordinului Ministerului Public, nr. 14230/1949, au fost propuse 29 de nume de învățători și profesori pentru epurare, fiind considerați elemente dușmănoase pentru regimul democrat-popular”. Cel epurat primea o înștințare după modelul:

R.P.R.
Consiliul Provizoriu, județul.....
Secțiunea Cadre
Nr....
Data...

Către.....
Comuna.....

Vă facem cunoscut că prin deciziunea nr..../....a Comitetului Provizoriu, jud..... ați fost comprimat din învățământ pe data de 1 septembrie 1949 pentru atitudini dușmănoase față de regimul democrat-popular.

Șef secție Șef Secție Învățământ și Cultură

Asemenea tabele cu „elemente dușmănoase” din învățământ au dus la lipsirea sistemului de cadre didactice capabile și recunoscute de comunitate. Pentru mulți din cei epurați va urma calvarul închisorilor comuniste, de unde unii nu se vor mai întoarce. Una dintre problemele principale ale puterii comuniste era aceea a „purității” ideologice și de clasă a tinerilor care urmau cursurile diferitelor școli și facultăți. Importanța măsurilor luate în acest sens era deosebită. În felul acesta, „omul nou” avea origini „sănătoase”, iar „dușmanul de clasă” nu putea accede spre funcții de conducere. În acest sens, menționăm ordinul nr. 166559/1949 al M.I.P. care preciza că elevii care au trecut examenul de admitere la școlile medii vor fi împărțiți în patru categorii:

- „Categororia I: - Fiii de muncitori:
 - Fiii funcționarilor de stat și militarilor recrutați dintre muncitori
 - Fiii membrilor gospodăriilor colective și țărani muncitori
 - Fiii foștilor deținuți politici și luptători antifasciști în ilegalitate
 - Fiii decorațiilor R.P.R.
- Categororia II: - Fiii de funcționari:
 - Fiii de meseriași cooperatori
- Categororia III: - Fiii de mici meseriași:
 - Fiii liberi profesioniștilor
- Categororia IV: - Fii foștilor și actualilor industriași:
 - Fiii foștilor bancheri
 - Fiii criminalilor de război
 - Fiii condamnaților după 23 august 1944
 - Fiii epuraților politici
 - Fiii de chiaburi”

Acest ordin va fi înăsprit prin Directiva Biroului Politic al C.C. al P.M.R. cu privire la măsurile necesare pentru îmbunătățirea compoziției de clasă a elevilor și studenților, nr. 36/4 august 1949. Această directivă preciza în mod expres că: „fiii criminalilor de război, spionilor, trădătorilor, sabotorilor, fugiților peste hotare etc, nu vor fi primiți în școlile de 7 ani (cls. V-VII), în școlile medii și în învățământul superior”. Pentru cei care doreau să studieze, autoritățile cereau certificate semnate de președintele Sfatului Comunal Raional care să ateste „originea sănătoasă” a elevului sau a studentului respectiv. Prin asemenea ordine și directive

83

REGIUNEA JAND. MUSCEL - POSTUL JANDARMII ESTROGANI.

TABEL - NOMINAL

de persoanele din raza postului jand rmi Petrosani, care sunt de spăruși dela domiciliu si care fug de apariția autorităților polițiste nesci. înscris în conf. ord. Legei nr. 14230/1949.

Nr.Ord.	Numele si Prenumele.	Comuna	Județul	Motivul Fug. Disparut.	Observ.
1	Iona Nica	Bădești	Muscel	-	Da
2	Ioan Drăgușanu	"	"	"	Da
3	Mhael Floarea	Retevioești	"	-	Da.-

Se certifică de noi prezentul tabel
Șeful Postului Jand. Petrosani girant,
Flot. Major, Vizante Turneanu,

au fost eliminați din școli și din facultăți „fiii de chiaburi, industriași, comercianți și de alți exploatare”. Totuși, puterea comunistă era „tolerantă”: cei care nu au avut manifestări dușmănoase se puteau înscrie la învățământul profesional. Dar și cei care erau declarați dușmani ai poporului trebuiau să se convertească, dacă nu de voie, atunci de nevoie. Și așa a apărut celebrul, dar atât de odiosul „experiment de reeducare prin tortură” de la închisoarea Pitești, petrecut între anii 1949-1952. Aici, tinerii, elevii, dar mai ales studenții erau reeducați prin cele mai barbare metode. Personalitatea lor trebuia schimbată pentru a deveni „oamenii noi”, impregnați de „principiile comuniste”. Semnificative sunt cuvintele torționarului șef adresate studentului deținut Nicu Ioniță: „de sufletul tău am nevoie banditul; avându-l, voi putea face cu tine ce vreau eu”.

În fața represiunii fără seamăn, oamenii școlii, ca și din celelalte categorii socio-profesionale, au răspuns cu acțiuni de rezistență mai mult sau mai puțin active. Sunt numeroase exemple în întreaga țară. Fief al țărăniștilor și liberalilor deopotrivă, juețele Muscel și Argeș, s-au evidențiat în acest sens. La 9 august 1946, învățătorul Constantin (Țică) Popescu, a fost asasinat împreună cu avocatul Gheorghe Mihail în clădirea Tribunalului din Pitești, de un comando comunist, format din așa ziși „muncitori petroliști”. Dumitru Apostol, profesor la Liceul Ion C. Brătianu din Pitești, a organizat acțiuni anticomuniste cu grupul de pe Valea Topologului. Prins în anul 1949, a fost condamnat la muncă silnică pe viață. În cadrul acestui grup, a acționat și profesorul Nicolae Enescu. În primăvara lui 1950, Dumitru Apostol a fost scos din închisoare și împușcat la marginea comunei Șuici de către căpitanul de securitate Cârnul. În cadrul grupurilor de rezistență anticomunistă din munții României s-au implicat și oamenii școlii. Din rândurile acestor grupuri au făcut parte ca membri activi sau ca sprijinitori, numeroși studenți, învățători și elevi. Printre cei implicați în acțiunile grupului de partizani de la Nucșoara s-au numărat învățătorii Alexandru Moldoveanu, Gheorghe Popescu, Virgil Marinescu, Mucenic Comandașu, Gheorghe Nițu, Ion Mica, Iancu Arnăuțoiu, dar și profesoara Iuliana Preduț-Constantinescu. Dintre aceștia, Ion Mica, Gheorghe Popescu, Alexandru Moldoveanu și Gheorghe Nițu au

fost executați la închisoarea Jilava în anul 1959. Tot în zona Muscelului a acționat și grupul Șerban-Voican. Printre cei implicați se aflau și învățătorii Dumitru Burcă și Ion Bucur, ambii condamnați la câte cinci ani de temniță grea. Situația din cadrul celorlalte grupuri anticomuniste din țară era asemănătoare. Foarte activ și important a fost grupul de pe versantul sudic al Munților Făgăraș, condus de Ioan Gavrilă-Ogoranu. În legătură cu această organizație anticomunistă, iată un episod concludent în ceea ce privește mesajul pe care dorea să îl transmită autoritățile comuniste, elevilor și dascălilor lor. Hașiu Andrei, membru al grupului și gazda sa, Ciobanu, au fost uciși în anul 1952 într-un schimb de focuri cu securitatea: „Corpul înghețat a fost rezemat de o scară în curtea școlii și de scară l-au legat și pe Ciobanu cu un pistol la gât, iar un ofițer de securitate vorbea copiilor, obligați să vină cu învățătorii, despre dușmanii poporului care trebuie distruși”.

Desigur, au existat și colaboraționiști. Dar atunci, la începutul regimului, numărul acestora a fost mai mic, din rândul personalului didactic. Românii încă îi mai așteptau pe americani. Din păcate, pe măsură ce statul totalitar devine tot mai puternic, colaboratorii și delatorii vor fi tot mai mulți, atingând apogeul în timpul regimului ceaușist. Mulți, prea mulți, dintre cei care erau la catedră, au devenit adevărați politrucci. Și aceasta este o temă care trebuie neapărat aprofundată.

Bibliografie:

Izvoare:

- Arhivele Naționale Române, Direcția Județeană Argeș: Fond Primăria orașului Câmpulung-Muscel-dos.nr.76/1949, f.1, 2
- Fond Consiliul Provizoriu al orașului Câmpulung-Muscel-dos.nr.1/1949, f. 2 și 4
- Fond Prefectura Județului Muscel-dos.nr.7/1946, f.11, 12, 25, 26, dos.nr.28, f. 47, 300, 322, dos.nr.47/1947, f/3 și 5

Lucrări speciale:

- Ioana Raluca Voicu-Arnăuțoiu, *Luptătorii din munți. Toma Arnăuțoiu, grupul de la Nucșoara. Documente ale anchetei, procesului, detenției*, Ed. Vremea, Buc., 1997
- Iuliana Preduț-Constantinescu, *Speranțe încătușate*, Ed. Tiparg, Pitești, 2000
- Ion Gavrilă Ogoranu, *Brazii se frâng, dar nu se îndoiesc*, vol. II, Ed. Marineasa, Timișoara, 2011
- Nicolae Purcărea, *Urlă haita...*, Fundația Sfinții Închisorilor, București, 2012

Meșterul domnesc de la Pitești (1656)

muzeograf Octavian DĂRMĂNESCU

Constantin Șerban Basarab, zis Cârnul, zidește în Pitești biserică domnească, sfințind-o în 13 mai 1656¹. Domnitorul fusese ispravnic de Pitești² pe timpul, cel mai sigur, lui Matei Basarab, cu toate că nu știm deocamdată cu ce însărcinare – probabil pentru biserica lui domnească de aici, azi dispărută. Ca boier, ctitorise biserica de la Dobreni-Giurgiu și curtea boierească de acolo; angajase meșteri pentru toate acestea, Paul de Alep chiar laudând simțul artistic al ansamblului de la

Dobreni, acolo unde curtea avea iaz cu pod care-l traversa și multe elemente franțuzești³. Lângă Dobreni, pe Argeș, era cea mai mare moară din țară, cu șase roți și șase pietre, probabil zidită de Matei Basarab, care era proprietatea Domniei. Dacă marea moară domnească de pe Argeș – care avea să ardă în 1658, odată cu invazia turco-tătară, spune același Paul de Alep⁴ – este zidită sub Constantin Șerban, atunci Vodă cu siguranță tocmise meșteri, fiind, așadar, obișnuit cu lumea închisă

a arhitecților. Avem un indiciu nesperat, în ceea ce privește identitatea meșterului șef de la biserica domnească din Pitești, venit dintr-un document datat 5 ianuarie 1656⁵. Meșterul luviță sârbul din Pitești – cu "sârbul" adjectiv, nu al doilea nume propriu, așa îl identifică documentul original, etnia este traducerea redactorilor care l-au publicat – este arhitectul Bisericii Domnești din Pitești. Este, mai întâi, vorba de un context muscelan. Acest luviță sârbul este martor la Câmpulung pentru piteșteanul Duminică iuzbașa⁶ într-o cumpărătură de vie la Berești. Așadar, Duminică iuzbașa ia un prieten bun, cunoscut poate cu ocazia lucrărilor de la Biserica lui Vodă și călătorește două zile până la Câmpulung cu el. Este posibil ca meșterul luviță din Pitești, arhitect sârb, să fi fost piteștean naturalizat mai de mult⁷, rezultând un argument în plus pentru identificarea lui ca cel care a ridicat Biserica Domnească de aici. De asemenea, biserica lui Constantin Șerban de la Pitești este începută în timpul interimatului destul de violent contextual-politic al mitropolitului Ignatie Sârbul din Nicopole, fost episcop de Râmnic. Bineînțeles, se zidea de mult timp sârbește în Țara Românească, și acest lucru nu este meritul lui. El este însă, fără tăgadă, cel care în 1654 a pus candela sub viitorul altar și a dat binecuvântarea de începere a lucrărilor⁸. Că l-a adus de peste Dunăre pe conaționalul său, luviță, sau că l-a găsit aici⁹ este o problemă minoră vizavi de această corespondență – nu neapărat sangvină, căci nu știm dacă cei doi erau sârbi neaoși, ci cultural vorbind. Argumentul ultim, dar cel mai evident în favoarea lui luviță ca arhitect la Pitești este unul științific: Biserica Domnească din Pitești – în afara pridvorului deschis și supraetajat care îl remarcă pe plan național ca fiind primul de acest gen la noi, în propunerea recuperatorie de acum o jumătate de secol – copiază forma și stilul mănăstirii Dealu (1502) care, la rându-i, reia un vechi stil sârbesc¹⁰. Singura lipsă în „opțiunea luviță” este tăcerea documentului în a-l numi meșter domnesc¹¹. Dacă luviță sârbul nu este meșter domnesc, atunci toată construcția de mai sus cade fără regrete, corect-științific, neanulându-l însă pe meșterul nostru din Pitești, ci trecându-l într-o poziție inferioară arhitectului-șef trimis de Domnie. Singurul meșter domnesc din deceniul respectiv atestat chiar cu această denumire este Matei, martor prin județul Buzău în 1659¹². Trebuie totuși să nuanțăm statutul medieval al unui meșter domnesc. Un meșter al Domniei nu făcea numai biserici, ci și curți domnești, palate, foșoare, crame, turnuri, fortificații și tot ce trebuia oastei sau Marelui Divan. Nu considerăm viabilă varianta meșterului Matei, meșter domnesc printre atâția alții, dar nu excludem nici posibilitatea ca acesta să fie chiar arhitectul – și proiectantul șef – de la Pitești. Ajunși în acest punct destul de instabil și liberalizând întrucâtva o pretenție retardă față de neantul mut care ne stă în spate, am putea la fel de bine să îl nominalizăm cu șanse egale pe „aproapele” Stoica¹³, meșter la Golești cu un deceniu în

urmă, naturalizat, atenție, la Pitești, deoarece îl găsim, în 1654, martor la Ștefănești, alături de un alt meșter, Vlad. Acești doi meșteri, Stoica și Vlad, poate ajutorul său, sunt o alternativă serioasă la „opțiunea luviță”, situație posibilă care ar ridica la doi numărul reprezentanților discreți ai geniului artistic muntenesc¹⁴. Plus varianta „Dragomir zidarul”, destul de credibilă, datorită unui paralelism pe care nu putem să-l ignorăm pentru Pitești: pasiunea lui pentru clopotnițe integrate în cadrul aceleiași biserici (biserica din Băjești, lângă Pitești, și cea a schitului Cornetu, Vâlcea, amândouă în 1666¹⁵) și legătura cu Piteștii a lui Mareș Băjescu, comanditarul lui direct, care, probabil, își zidește curte aici (vezi similitudinile clare dintre pivnițele unor conace piteștene și cea de la Băjești¹⁶).

Dan Bădărău explica complexitatea ridicării unei construcții ecleziale sau civile de anvergură în evul mediu românesc¹⁷, identificând trei condiții: biserica o zidește ori vodă, ori un boier; ispravnicul (ori boier, ori cleric) nu numai că se ocupă de ridicarea construcției, dar face și planul ei, etapă care cere nu numai știința exactă, ci și gust estetic – credităm rezervat supoziția autorului; meșterii sunt întotdeauna poporeni, boierii, în cel mai feudal spirit de castă, privesc meseriile de orice fel ca pe ceva înjositor. Mai mult, în privința meșterilor, nu există unul care să ridice construcția din temelie până la recepție, ci ispravnicul, diriginte de șantier, are datoria să găsească o echipă de mai mulți meșteri, fiecare specialist în domeniul lui: zidărie, stolerie (tâmplărie), sculptură, zugrăveală, lucru; de altfel, întâlnit și astăzi, nu însă și existența sau măcar nevoia unui proiectant sau a unui arhitect. În Evul Mediu european – excepție Italia – se zidea fără arhitect.

Așadar, în ultima tentativă de a descoperi meșterul la Pitești, suntem nevoiți și aproape împinși de constatările de mai sus la remarcă finală că la Pitești au conlucrat mai mulți meșteri, mulți dintre cei evocați mai sus, dintre care, oricum, luviță sârbul este deja un pariu asumat de către noi. Ideea unui șef al meșterilor se impune din ce în ce mai logic, un exemplu din epocă fiind existența în lașii domnitorului martir Miron Barnovski, cu doar un sfert de veac în urmă, a unei echipe de meșteri, locali sau nu, conduși de bizantinul Gheorghe din Constantinopol, protomaistor al bisericii Sfântul Sava. Un alt exemplu realist este echipa mixtă care a terminat în 1693 Hurezii, capodoperă care s-a dorit inițial a fi necropola ctitorului: Istrate Iemnarul, Vucașin Caragea pietrarul și Manea, vătaf de zidari¹⁸.

1 A se vedea și numerele trecute ale revistei noastre.

2 Mihail M. Andreescu, *Istoricul Mănăstirii Trivale de la fundare până la 1800. Domeniul funciar și fondul de documente*, fără editură, București, 2001, doc. 253, p. 293.

3 *Călători străini în țările române*, vol. VI, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1976, pp.229- 230.

4 *Ibidem*, p.230.

⁵ C.D.Ț.R., vol. VIII, doc. 763.

⁶ Duminică iuzbașa este un militar destul de prezent în acele vremii: vezi C.D.Ț.R. vol. V, doc. 1035 (1643, boier hotarnic), D.R.H. B., vol. XXX, doc. 165 (un Tuduran pitar, fiul lui Dumeneacă postelnic, probabil tot acest Duminică, proprietar în Izvorani 1645), doc.183 (boier petent, 1645), D.R.H. B., vol. XXXVII, doc. 113 (Dumeneacă iuzbașa, boier hotarnic, 1652), C.D.Ț.R. vol. VIII, doc. 149 (iuzașă, boier jurător, 1654), doc. 512 (iuzașă, boier jurător, 1655), doc. 722 (Dumeneacă iuzbașa din Pitești, martor, 1655), doc. 763 (cumpără o vie în Berești, 1656), C.D.Ț.R. vol. IX, doc. 187(martor, 1657). Atenție, cu siguranță, acest Duminică de Pitești este acel Duminică iuzbașa din Sămara vecină, probabil mutat ulterior la Pitești, din timpul lui Matei Basarab, vezi C.D.Ț.R. vol. VIII, doc. 765. Un alt Duminică, comparator și contemporan cu cel de la Pitești, tot iuzbașă, îl întâlnim la Lipia, C.D.Ț.R. vol. VIII, doc. 484 și doc. 989, C.D.Ț.R., vol. IX, doc. 461 (Duminică căpitan din Lipia, martor pentru Izvorani la 1658).

⁷ Dacă luvită nu este piteștean, ci un meșter strain din Serbia, atunci cu siguranță a existat un contract între Domnie și arhitect. Avem și un caz contemporan. Alecsa Rusul se tocmește cu spătarul Mihail Cantacuzino să-i facă o biserică la Stâlpu-Buzău. Meșterul rus primește 35 de lei și 10 bani, 10 obroace de grâu și 5 obroace de mei, 20 de ocale de pește și 20 de brânză, 10 vedre de vin. Lemnul va fi furnizat, conform contractului de către 10 „toporași” locali, ai boierului (Academia Română, CXXVII/86.) în Nicolae Stoicescu, *Constructorii ruși de iazuri în secolul al XVII-lea în Țara Românească și Moldova*, Studii și materiale de Istorie Medie, vol. III, 1959, p. 373.

⁸ Dacă biserica de zid s-a început pe vremea lui Ignatie (1653-1655), atunci acesta poate fi ierarhul care a sfințit începutul lucrărilor și, ritualic, el a înfipt sfânta cruce, el a pus cărămizile în formă de cruce la temelia altarului, el a pus și candela în centrul crucii din cărămizi, plină de untdelemn, mila Domnului, el a aprins-o solemn, Lumina Hristos. Acesta, deoarece episcopul de Râmnic nu avea aici jurisdicție. Despre întregul ritual, vezi C. Bobulescu, *Candela de la temelia bisericii din Cotmeana*, Anuarul Comisiunii Monumentelor istorice pe anul 1942, p. 110-137. Candela de la Sf. Gheorghe Domnesc din Pitești încă nu s-a descoperit. Și nici nu putem lega frântura de vas funerar de secol XIV descoperită la Sf. Gheorghe Domnesc în 1967 (Dinu V. Rosetti, *Observații arheologice privind vechimea orașului Pitești*, Revista Muzeelor și Monumentelor. Monumente Istorice și de Artă, XLVI, 1977, 1, p. 69) de o candelă de secol XVII.

⁹ Pe un alt sârb stabilit la Pitești, Ivan din Nicopole, cu bani împrumutați lui Stahie din Pitești pe vremea lui Matei Basarab – de pe urma scadenței neonorate Stahie fugind din țară, păgubitul pretinzându-i ulterior via din Izvorani –, îl găsim, în ianuarie 1656, la Câmpulung, ca martor, fiind consemnat ca fiind ginerele popii Vasile din Brașov, vezi C.D.Ț.R. vol. VIII, doc. 746 și doc.777. Un Cârstea sârbul îl întâlnim, tot la Câmpulung, în 1656, ca martor al lui Ion iuzbașa de Pitești, *Ibidem*, doc 801. Tradiția sârbească era veche la noi. Meșterii pietrari de la Cozia și de la Cotmeana veniseră din lumea sârbă-bizantină. La Pitești, pe lângă greci, comunitatea sârbească a fost cea mai constantă.

¹⁰ Ion Bănățeanu, *Aspecte mai de seamă ale artei religioase românești și sârbești între secolul al XIV-lea și al XVI-lea*, B.O.R., LXXXIV (1966), nr.7-8, p. 796-797. Nicolae Iorga, în *Ce este vechea noastră artă?*, B.C.M.I., XXXV, iul-oct. 1942, p. 113-114, opina că elementele arhitecturii noastre „pleacă de la satul milenar, rătăcește prin Bizanț, Serbia, arta gotică, iar când se creiază definitiv, pe la 1600 și ceva, adaptat

la condițiile vieții noastre sociale, se întoarce la sat”. Prima evidențiere oficială într-un tom dedicat arhitecturii a pridvorului deschis și supraetajat de la Sf. Gheorghe Domnesc din Pitești este, după restaurarea lui Ștefan Balș, în Grigore Ionescu, *Arhitectura pe teritoriul româniei de-a lungul veacurilor*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1982, p. 380.

¹¹ Țara mișuna de meșteri, fenomen aflat la apusul perioadei Matei Basarab, foarte bogată în construcții ale Domniei, ale Domnului și ale boierilor mari și mici. Avem păstrat un deviz din 1651 detaliat până la cheltuiala cu hrana lucrătorilor la o moară pe Pasărea făcută de niște meșteri ruși, vezi D.R.H. B., vol. XXXVI, doc. 248.

¹² C.D.Ț.R., vol. IX, doc. 623. Cum imediat târnosirii urmează doi ani teribili, de pustiire și invazii, 1658-1659, nu garantăm integritatea monumentului. De aceea, am putea înainta, oarecum, ipoteza că unele reparații – nu știm la ce scară – la Biserica Domnească din Pitești să fi fost efectuate chiar de către celebrul arhitect moldovean al Cantacuzinilor, Grigore Cornescu, adus în Muntenia încă din 1674, meșter, printre altele, al refacerii sculpturii în piatră de la Biserica Domnească a lui Neagoe-Vodă din Curtea de Argeș, recepția fiind făcută în 1682. Având în vedere proximitatea Piteștilor și statutul arhitectului domnesc care era și pârcaș al Curții lui Șerban Cantacuzino, legitimat ca un Basarab, suntem mai mult ca siguri că, oricum, Grigore Cornescu a văzut Biserica Domnească din Pitești a lui Constantin Șerban Basarab.

¹³ *Scurtă istorie a artelor plastice în R.P.R. – Arta românească din epoca feudală*, Editura Academiei, București, 1957, p. 234.

¹⁴ Să nu uităm contextul edilitar din ocina Piteștilor de atunci, din porunca lui Stroe Leurdeanu și pe schițele acestui meșter Stoica: 1640, curtea conacului de la Golești, 1645, reabilitarea mănăstirii Vieroși – credem că tot pe planurile și sub dirigenția lui, 1646, zidirea bisericii de la Golești, de lângă conac.

¹⁵ Grigore Ionescu, *op. cit.*, p. 377.

¹⁶ Casa din str. 1 Mai, nr. 4, dărămată în 1975, presupusă Brătianu, cu o grindă de lemn din 1680, și casa Balotă, Str. Mihai Kogălniceanu, nr. 16; vezi Eugenia Greceanu, *Ansamblul urban medieval Pitești*, Editura Paralela 45, Pitești, 2007, pp. 145-148. Pentru paralelismul arhitectonic dintre curțile de la Pitești și cea din Băjești, vezi arh. Maria Muțescu, arh. Alexandru Muțescu, *Monumente de arhitectură civilă medievală din orașul Pitești*, în RMM, MIA, nr.2, 1977, p. 66. Autorii afirmă că și biserica din Baldovinești, Teleorman, de pe fosta moșie a lui Mareș Băjescu, a fost ridicată sub indicațiile meșterului Dragomir, propunere contrazisă prin omisiune în Ecaterina Țânțăreanu, *Despre ruinele bisericii din Baldovinești, comuna Ciolănești, județul Teleorman*, pp. 369-377, în „Argeșul și Țara Românească între medieval și modern. Studii de istorie și arheologie. Prinos lui Spiridon Cristocea la 70 de ani”, editori Dragoș Măndescu, Marius Păduraru, Ionel Dobre, Editura Istros, Brăila-Pitești, 2013.

¹⁷ Dan Bădărău, *Fost-a Enache din Constantinopol arhitectul bisericii Trei Ierarhi din Iași?*, „Mitropolia Moldovei și Sucevei”, XLII(1966), nr. 5-6.

¹⁸ Nicolae Iorga, *Hârtii din arhiva mănăstirii Hurezului precum și din a protopopiei Argeșului, din a boierilor Brâncoveni și altor neamuri găsite în casele proprietății din Brâncoveni și publicate cu o introducere, note și indice*, București, 1907, p. III.

Motorsportul argeșean se conjugă la ... trecut (V.1)¹

ing. Nicolae COSMESCU

Succese antologice. Încheiam episodul precedent subliniind că, după ani și ani de eforturi, în 1976, grație apelului la sportivii bucureșteni Ștefan Iancovici și Petre Vezeanu, primele titluri de campioni absoluți au început să ia drumul Argeșului. A fost semnalul de început al unei dominații cu adevărat hegemonice în sportul auto românesc. Timp de aproape două decenii, cu o perioadă de excelență de 15-16 ani, argeșenii, localnici sau nu, dar „înrolați” în grupări argeșene, au reușit să cucerească în jur de 85% din titlurile naționale puse în joc. Fiecare, sportiv sau echipă, a avut o contribuție majoră la creșterea prestigiului Argeșului. Aceștia aparțin patrimoniului județului. Așa ceva, nici toate disciplinele sportive la un loc nu au reușit, în întreaga istorie a sportului argeșean. Ei bine, automobilisții au adus 250 de titluri naționale. Plus câteva balcanice. La individual și echipe! Din păcate, lumea știe prea puțin, incorect, sau deloc, de aceste isprăvi. Și chiar de tragedii, fiindcă nu ne-au ocolit. De-a lungul timpului, sportivii argeșeni au luat parte și la întreceri internaționale. În țară, dar mai ales afară. Uneori, chiar în competiții de cea mai mare anvergură, cum sunt etapele contând pentru campioatul mondial de ralii. Desigur, nu ne puteam aștepta la etalarea aceleiași insolente superiorități, cum se întâmpla în disputele interne. În afară de voință și talent, în acest sport extrem de exigent îți mai trebuia multe altele, pe care nu le aveam la îndemână. Iată câteva dintre aceste participări încununuate de succes. Cele mai semnificative.

Singur, în fruntea tuturor. Era tânăr, înalt, subțire. Fuma mult, dar fuma numai țigări superlong. Din cele cu care te duceai, pe timpuri, la medic. Deși avea familie, Nicu Grigoraș făcea figură de singuratic. În primii trei ani de curse, obținuse, deja, trei titluri! Insuficiente pentru el, care era subjugat de dorința de a fi tot timpul primul. Se desființează clase, se schimbă definirea grupelor sau se comasează, pentru Grigoraș nu contează. Oricare ar fi fost specificația, pe orice mașină alerga, indiferent că era vorba de viteză pe circuit, sau în coastă, rezultatul era imperturbabil același: victoria. Nu cred ca acesta să fi avut vreodată parte de o cursă de-o intensitate nebună. Să fi fost nevoit să se întrebuițeze. Motiv pentru care nici nu era supus greșelii. Așa încât, nu era nevoit să forțeze limitele. Nici pe ale sale; nici ale mașinii, în punctele critice ale circuitului, știind că va recupera în liniile drepte. *“Viteza de vârf poate fi hotărâtoare”* era constatarea la care ajunsese încă de la începuturile carierei. În spatele său se făcea vid. Toți erau sufocați. Sunt curse pe care le termină cu zeci de secunde sau chiar un tur avans față de cel care sosea pe locul secund!

Dar, în confruntările internaționale, gen “Cupa Țărilor Socialiste”, lucrurile stăteau cu totul altfel. Atât cu el, cât

și cu ceilalți concurenți români. Rezultatele erau modeste, nu atât prin prisma lipsei experienței internaționale, cât mai ales prin puterea insuficientă a motoarelor ce favoriza comiterea greșelilor de pilotaj. Nicu a fost și el victima unor asemenea erori. Până la urmă, va reuși să atingă culmea cotei sale, devenind primul român care obține o victorie într-o etapă a respectivei cupe. Și, desigur, primul succes al unui autoturism Dacia. S-a întâmplat în 1987 pe circuitul intra-muros “desenat” în centrul Reșiței. Că a fost obținută “acasă”, în România, faptul este mai puțin semnificativ. Ceea ce rămâne, peste timp, este rezultatul sec, statistic. Despre maniera și conjunctura în care a fost realizat, clasamentele nu spun nimic. Ele sunt “istorii fără suflet”. Valabil pentru orice și oricine. De oriunde. Număratoarea titlurilor naționale obținute de Grigoraș, cele individuale, se oprește la finele anului 1988 la o valoare ce permitea atingerea pragului de 30!! Nu s-a ajuns pentru că în anul următor, la jumătatea campionatului, acesta iese din joc. Ultima dată este văzut luând startul, și învingând, desigur, la Stâna de Vale și Oradea. După care, clasamentele federației notează în dreptul numelui său: “absent”. De clasat, nici nu poate fi vorba! Este catalogat drept “exclus”, deși cu punctele adunate până atunci ar fi obținut încă un titlu la circuit. Autoritățile vremii așa-i pedepseau pe cei care rămâneau în afara granițelor. Nicu alesese o astfel de cale în vara lui... 1989. Atunci, și doar așa, s-a încheiat număratoarea. Deși au trecut atâția ani, Grigoraș este încă cel mai titrat campion din întreaga istorie a sportului auto românesc! Loc de pe care sunt convins că nu va fi detronat într-un viitor previzibil. Pentru un om obsedat de performanță, de a fi primul, turnura total nefavorabilă, și fără ieșire, pe care o luase viața lui pe alte meleaguri nu putea lăsa indiferent un caracter extrem de sensibil ca al său. Obsedat de gânduri negre, măcinat de nesiguranța în care trăia, Nicu a căzut prada unei boli necruțătoare, ce i-a pus capăt zilelor în 1999. Avea doar

Nicu Grigoraș

Ludovic “Loți” (“Laci”,
în original) Balint

Memoria

51 de ani. Se zice că oamenii fericiți nu au istorie. Nicu Grigoraș a avut. Și încă ce istorie!

Așa ceva, doar "Loți" putea face! Într-un sezon din preajma anilor '90, când campionatul se încheia, contrar tradiției, cu raliul organizat de brașoveni, împreună cu câțiva colegi de echipă m-am plasat la circa un km de startul ultimei probe a competiției și a campionatului. Faimoasa "Printre pietre", sau "Pietrele lui Solomon". Fiind final de final, la ora startului era deja beznă în pădurea unde așteptam trecerea concurenților. Sincer să fiu, cum în acel an conturile erau deja încheiate, n-am mai fost preocupat de ordinea în care urmau să apară mașinile. Fapt penalizant, pentru că în noapte era imposibil de știut cine trece. Dar, odată startul dat, nu ne mai rămânea decât să urmărim un adevărat spectacol de sunet și lumină. Faruri care se proiectau în noapte, după configurația drumului. Motoare ale căror tonalități alternau în raport cu "desenul" acestuia: turate la maximum, sau în sarcini reduse când se frâna pentru vreun viraj mai exigent. După care, în preajma locului în care eram cantonați, zgomotul atingea paroxismul, acompaniat fiind și de o ploaie de pietre aruncate haotic de roți, în dezlănțuirea lor nebună. Trecea "monstrul". Până la sosirea următorului, mai puteam admira doar luminile roșii din spate, ce își măreau intensitatea la frânare sau dispăreau în stânga ori dreapta, ca într-un dans a cărui unică regulă era rămânerea pe ring. Așa s-au întâmplat lucrurile la trecerea primelor 3-4 mașini. Identice, până la confundare. Doar aveam de-a face cu vedetele campionatului. Apoi, spectacolul și-a schimbat brusc registrul. Venea un bolid pe care-l percepeai că e pe drum doar după schimbarea poziției farurilor. Altfel, motorul nu avea nicio inflexiune care să te facă să înțelegi că pilotul său mai și frâna. Nimic nu trăda vreo preocupare în acest sens. Motorul urla continuu din toți caii-putere pe care-i transmitea cu sălbăticie roților. Un coleg, a rostit admirativ, dar și vădit emoționat: «*Ăsta e "Loți"! Numai el poate să meargă așa*». Câteva clipe mai târziu, o mașină a trecut ca o nălucă pe lângă noi, dispărând în întuneric la fel de rapid, și în aceeași manieră de continuu atac. Cei care au urmat după el reveneau în normalitatea faptelor. Erau clasicii acelor

vremuri. Fără excepție, cu cel puțin o clasă sub Balint. Indiscutabil, asul așilor perioadei sale. Pe zi, noapte, asfalt, macadam, uscat, ploaie sau zăpadă, "Loți" era omul al cărui rezultat îl căutai pentru a te putea raporta la un etalon.

Să facem acum un salt înapoi, în timp, până în îndepărtatul an 1980, în care, la sugestia directorului general al Centralei Industriale de Automobile, inginerul Simion Săpunaru, brașovean, și mare susținător al sportului auto, în echipa celor de la Colibași este cooptat cuplul Ludovic Balint-Mircea Panaite. Concitadini de-ai săi. Dar nu acesta era motivul pentru care fuseseră transferați, ci valoarea indiscutabilă pe care o etalau. Cu deosebire, pilotul. În cursul sezonului competițional, echipajul noilor veniți a fost nominalizat în lotul care urma să participe la "Raliul Dunării-Dacia", competiție-far la noi, în acea perioadă. Etapă în campionatul european, în cel balcanic, dar și național. O întrecere maraton, cu nu mai puțin de 37 de probe de clasament. Aici, în această cursă, "Loți" a făcut cu adevărat minuni. Și poate e puțin spus minuni, ținând cont de conjunctura (ca să nu vorbim și de "sprijinul" primit de la echipă) în care a obținut acel rezultat remarcabil, premieră pentru automobilismul autohton. E momentul să trageți aer în piept, pentru când veți afla dimensiunile succesului său. Un loc șapte în etapa contând pentru campionatul european e mai mult decât un rezultat magistral! Înaintea sa clasându-se un Alfa Romeo Turbo, două Renault 5 Alpine și trei Skoda RS. Toate de uzină și toate cu puteri cel puțin duble față de Dacia sa de grupa 2! Iar în spatele lui Balint și Panaite s-a aliniat o întreagă divizie de "Lada". Toate de uzină. "Scule" adevărate și ele. Cât despre ceilalți sportivi români, cei mai buni se înșirau între locurile 12 și 15, acuzând întârzieri de la 13 la 19 minute față de brașoveni! În aceste condiții, faptul că "Loți" și Mircea au reușit locul întâi în întrecerea respectivă contând pentru campionatul României este mai mult decât evident. Însă cea mai frapantă a fost victoria în disputa contând pentru campionatul balcanic. Cu aceasta, Ludovic Balint și Mircea Panaite au intrat direct în istorie, drept primii români învingători într-o etapă a respectivei competiții. În care eram angrenați de ani buni.

O altă performanță de referință, și ea premieră pentru automobilismul românesc, a fost un nou succes, într-o altă ediție a aceleiași competiții. Tot internațională și ea. Dar, mai puțin galonată decât cea la care am făcut referire. Marele său succes din acel an 1987 nu avea să fie titlul național absolut (realizat avându-l în dreapta pe Constantin Zărnescu), ci victoria în etapa de la Sibiu, intitulată "Raliul Dunării-Dacia". Care, deși mai scăpătată decât în anii mai îndepărtați, continua încă să conteze și ca etapă în "Cupa Păcii și Prieteniei". Rezultatul magistral a făcut din Ludovic Balint, valabil și pentru navigatorul său, primul român care reușea asemenea performanță! Nu mai are nicio relevanță că Zărnescu recunoștea, peste ani, că "a fost favorizată de participarea a doar 4-5 echipaje străine. Și acelea

Ștefan Vasile, în Portugalia anului 1985

modeste”. Brașoveanul Ludovic Balint, cu cele 15 titluri de campion național cucerite (dintre care 7 absolute!), serie încheiată în 1993, a rămas până astăzi cel mai titrat pilot de raliuri al... Argeșului. Pe plan național, recordul său a fost întrecut după mai bine un deceniu, de Constantin “Titi” Aur.

O super-reușită, unică până azi. În anul 1985, sezonul competițional al celei mai puternice grupari argeșene va fi deschis în încântătoarea Portugalie, alături de lumea foarte bună a raliurilor de nivel mondial. De întreaga sa cremă. Și atunci, față de azi, erau mult mai multe nume mari prezente la start. Un curaj demn de toată admirația, putem spune. Acum să nu cădeți în păcatul unor zvonuri propagandistice, răspândite pe aceste meleaguri în acele timpuri, că noi trebuia să fim “cei mai cei” de pe tot mapamondul. Să nu credeți că niște Dacii, chiar de grupa 2, afișând vreo 80-85 CP sub capotă (cifră ridicolă azi, chiar și pentru mașinile de stradă), puteau rivaliza cu acei adevărați monștri mecanici ai faimoasei grupe B, ce etalau puteri de-a dreptul isterice, de circa 600 CP. Ar fi imoral și numai să acceptăm o astfel de presupunere. Nu! Lumea tehnicii e mult mai dură și rece. Aici, pe tărâmul strict al tehnologiei de vârf, legenda biblică a lui David care-l învinge pe Goliat nu se poate aplica. Cu atât mai puțin repeta. Este o luptă mai mult decât imposibilă. “Ai noștri” nu se puteau implica în disputa pentru supremația absolută. Nici n-au avut tupeul să gândească. Băieții, oricât de buni și dotați de la natură erau, posedau bunul simț de-a înțelege realitatea. Se vor prezenta, totuși, cu ambiția bine disimulată de a nu fi simpli figuranți. E adevărat că un vestit adagiu spune că “important e să participi, nu să câștigi”, dar el e discutabil. E chiar mai mult decât democratic. Poate fi acuzat de populism exagerat. Infantil. Toți cei care iau startul o fac și cu speranța, oricât de mică ar fi aceasta, că ar putea, de ce nu, să și câștige. La fel și echipajele noastre, care au șansa să o vadă realizându-se! În aceste condiții de maximă duritate, două din mașinile de concurs, în ordinea oarecum neașteptată, Vasile-Scobai, urmați de Balint-Zărnescu, ocupă primele două locuri la clasa lor! O super-reușită, uluitoare. Unică până acum în automobilismul românesc. Să învingă într-o etapă contând pentru campionatul mondial!! Chiar mai mult decât atât, să ocupe primele două locuri. Și asta într-un raliu deloc la îndemână. Desfășurat la viteze ridicate, pe drumuri intens virajate. Au făcut tot ce au putut, și n-a fost rău deloc. Nu au bătut cursa. Asta chiar că era imposibil. Nu puteai nici măcar spera. Până aici, poate că unii au cunoștință de această performanță. Cu siguranță însă că mult mai puțini știu că Ștefan Vasile, clasat pe locul 18 la general, era despărțit de doar un minut, un singur minut, de ocupantul locului nouă! Un minut diferență, după 3000 km de întrecere, desfășurată într-un ritm infernal! O altă ispravă argeșeană, fără continuare.

Vacanțe pline de adrenalină. Printre marile succese ce au făcut glorie la timpul respectiv echipei IAP, iar

membrilor săi le-a conferit o aură de adevărați eroi care se bat ca-n basme cu alții mult mai puternici, pe care îi mai și învingeau, se află la loc de cinste mitul “Turului Europei”. O competiție maraton, de circa 14000 km., la care participau multe nume necunoscute, dar beneficiind de mașini de top. Încă de la prima participare, “uzina” a reușit o excelentă operațiune: locul întâi la echipe!! Se întâmpla în *Anno Domini* 1978. Un triumf răsunător, strălucitor, puternic mediatizat la vremea sa. În interiorul uzinei, Scobai n-a scăpat ocazia de-al face cunoscut, din om în om, tuturor celor ce aveau vreo tangență cu automobilismul. O operațiune de adevărat marketing. Iar regretatul Ilie Olteanu, om cu contribuție însemnată la acel rezultat de super-prestigiu, declara presei, în binecunoscutul stil al epocii: “*au fost trei mașini strict de serie, cărora nu li s-a adus niciun fel de îmbunătățire. Am strâns doar piulițele și am reglat direcția și farurile*”. Absolut remarcabil! Dar nu comentăm.

Totuși, să nu exagerăm. Iar în presa destul de redusă a vremii, se spunea că românii învinseseră echipele puternice ale lui Alfa Romeo, Porsche, Mercedes. Adică toată crema mondială. Așa să fi fost?

Dacă ne luăm strict după statistici, după ierarhia la care se face referire, dar privind din perspectivă pur românească, se pare că așa a fost. Însă aici intervine lipsa de cunoaștere a celor care le-au relatat în mass-media; echipele citate nu erau deloc de uzină!! Dacă ar fi fost, povestea celui “Tur” nu mai avea *happy end* pentru noi. Acele formații se constituiseră ad-hoc, de către participanții care posedau mașini ce purtau sigla aceluiași *brand*. În plus, pentru a nu mai avea niciun dubiu că ce s-a auzit la timpul respectiv era hiperbolizat de practicile vremii, în anul imediat următor, Dacia s-a clasat pe locul secund în întrecerea în care învinsese “mari” nume. Acum “fața” le-a fost luată de o echipă cu adevărat de uzină, Toyota, care se înscrisese în acel an pentru a-și promova mai eficient noul model. O firmă care la vremea respectivă nu simboliza nimic în curse. Trebuie să știm că mai există și alte “aprecieri”, care pur și simplu fărâma în mii de bucățele mitul de dimensiuni aproape biblice al unui triumf românesc pe plan internațional, după cum anunța cu emfază propaganda de la noi. Și încă o remarcă, ce aruncă o lumină proastă asupra “celebrității” competiției. În 1978, anul marii reușite, prestigiosul cotidian “L’Equipe” a alocat rezultatului final al “Turului” o informație de-a dreptul meschină, înscrisă într-un spațiu de maximum 3/3 cm, în ultima sa pagină! Dar nu oriunde, ci în colțul din dreapta, jos!! Explicabil prin faptul că această competiție ce nu aparținea niciunui campionat girat de Federația internațională, motiv pentru care era tratată drept marginală.

“Pachetul” și dessous-urile Turului. Aceasta nu înseamnă că băieții noștri nu s-au luptat de-a lungul anilor cu seriozitate pentru a ocupa un loc cât mai “cald”. Cât mai sus în ierarhie. Și, uneori, au reușit. Chiar Vasile și Scobai s-au clasat, la o altă ediție, pe locul secund în clasamentul general. Pentru cei de la competiții, fiecare

Memoria

participare constituia, practic, etapa-far a calendarului lor anual. De multe ori, neglijau participarea la unele etape ale campionatelor interne, datorită angajării în Tur. Nu rareori, federația română de specialitate amâna unele curse tocmai pentru a nu afecta șansele celor de la uzină, în cazul în care erau în joc titluri. Competiția în sine era mai mult decât benefică pentru echipă. Componentii săi intrau într-o lume în care se numărau printre cei care "jucau" succesul. Iar asta dădea bine la sponsori. Datorită participării la "Turul Europei", ei au fost "agățați" de primii adevărați "finanțatori" ai echipei. Cu dare de mână serioasă. Ideea participării a apărut datorită dorinței sportivilor de a se alinia și la etape ale campionatului mondial, nu doar la competițiile interne sau zonale. Cum pe atunci acest lucru nu era posibil, datorită imensului suport material pe care-l reclamau, și pe care nu-l posedau, au găsit un compromis: "Turul Europei". Competiția nefiind una eminentă sportivă, avea unele particularități absolut interesante și atrăgătoare. Astfel, concurenții își plăteau înscrierea, care echivala cu a cumpăra "la pachet" cazarea pe tot timpul manifestării, la hoteluri de patru stele, plus locul la masa festivă. Iar fiecare echipaj primea, drept dovadă de prezență, o diplomă și o medalie de o greutate considerabilă. Dacă mai și terminau, fiecare intra în

posesia unei cupe. Fără excepții. Ba chiar se permitea "scurt-circuitarea" unor probe, desigur cu penalitățile de rigoare. Mecanismul intim al "Turului" mai conținea și alte "facilități" ce-l delimitau sever de sportul pur. Pentru a vă consolida impresia despre această faimoasă întrecere, mai trebuie să știți că, din lipsă de asistență, destui concurenți străini apelau la... mecanicii români! Contra cost, firește!

Confirmarea realității. În timp ce mă documentam pentru a scrie cartea "Cu accelerația la planșeu", l-am întrebat pe neașteptate pe Ovidiu Scobai, dacă nu cumva participarea la "Tur" era o recompensă ce și-o acordau pentru sezonul intern? A zâmbit și mi-a zis: "*vrei adevărul?*". Evident că asta doream. "*Ei bine, a concluzionat acesta, așa a fost. O vacanță cu adrenalină*". Sau un "*rally für hertz*", cum a titrat *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, un interviu cu el.

Ar fi fost mult prea frumos ca aceste vremuri, aproape paradisiace, să dureze o veșnicie!

¹ Pentru mai multe detalii, se poate consulta și Nicolae Cosmescu, *Cu accelerația la planșeu*, Ed. Imprimeriile Coresi, București, 2008 și Nicolae Cosmescu, Corneliu Țiț, *Destine de campioni*, Ed. Quattroprint, Timișoara, 2012.

Celebra "fotografie de familie" a învingătorilor "Turului Europei" din 1978